

มนุษย์ล่องหนในระบาดวิทยา:
“ความเปลือยเปล่า” ของคนชายขอบในเมืองเชียงใหม่¹
Invisible Man in Epidemiology:
The “Bare Life” of the Marginal People in Chiang Mai

ชัยพงษ์ สำเนียง

ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

Chaipong Samnieng

Department of History, Faculty of Social Science, Naresuan University

E-mail: chaipong08@gmail.com

พิสิษฐ์ นาสี

สาขาวิชาสังคมศาสตร์การศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Pisith Nasee

Division of Social Science Education, Faculty of Education

Chiang Mai University

E-mail: pisith.nasee@cmu.ac.th

วันรับบทความ: 17 พฤศจิกายน 2566 (Received November 17, 2023)

วันแก้ไขบทความ: 15 ธันวาคม 2566 (Revised December 15, 2023)

วันตอบรับบทความ: 5 กุมภาพันธ์ 2567 (Accepted February 5, 2024)

บทคัดย่อ

แรงงานข้ามชาติเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจในประเทศไทยมานานหลายทศวรรษ อย่างไรก็ตามกลับยังต้องดำรงชีวิตอยู่อย่างไร้ตัวตน เป็นคนชายขอบที่ยังไม่ถูกนับรวมในฐานะ “พลเมืองของรัฐ” กล่าวคือยังไร้การปกป้องคุ้มครองทั้งในทางกฎหมาย สังคมและในเชิงสถาบัน ที่ผ่านมามีเห็นภาพความพยายามต่อสู้ดิ้นรนด้วยกลยุทธ์ที่หลากหลายใน

สังคมไทย เสมือนการเดินทางได้บนเส้นของความไม่มั่นคง การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 มีผลกระทบมหาศาลต่อชีวิตของผู้คนทั่วโลกในทุกด้านไม่เว้นแม้แต่ในประเทศไทย อย่างไรก็ตามภาพที่ปรากฏคือมาตรการของรัฐในการแก้ปัญหา กลับยิ่งเพิ่มระดับของความเปราะบางให้กับกลุ่มแรงงานข้ามชาติ ทั้งจากการถูกจำกัดขอบเขตการใช้ชีวิตและการทำงานไปจนถึงการเข้าถึงสวัสดิการและโครงการเยียวยาต่าง ๆ นำมาซึ่งปฏิบัติการอันหลากหลายและเข้มข้นเพื่อความอยู่รอดและมีผลอย่างมากต่อการทบทวนเป้าหมายชีวิตในสังคมไทย บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอผลการศึกษาในโครงการวิจัยเรื่อง “มนุษย์ล่องหนในระบอดิวิยา: “ความเปื้อยเปล่า” ของคนชายขอบในเมืองเชียงใหม่” ระหว่างปี 2564-2565 ซึ่งจะเปิดเผยให้เห็นปัญหาเฉพาะของคนชายขอบเช่นแรงงานข้ามชาติไทใหญ่หลายกลุ่มในเมืองเชียงใหม่ ระหว่างการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ตั้งแต่ระยะที่หนึ่งถึงระยะที่สาม ผ่านเรื่องเล่าในฐานะ “มนุษย์” ที่มีทั้งความทุกข์ทนและการพยายามปรับตัวเพื่อเอาชีวิตรอด

คำสำคัญ : โควิด-19, มนุษย์ล่องหน, คนชายขอบ, แรงงานข้ามชาติชาวไทใหญ่

ABSTRACT

Migrant workers have played an integral role in the economic development of Thailand. However, they lack official recognition as “citizens of the state” and lead lives devoid of legal, social, and institutional protection. Throughout the years, their pursuit of acknowledgment has manifested through various strategies within Thai society, akin to navigating a precarious journey on an unstable path. The global repercussions of the COVID-19 pandemic have profoundly impacted individuals worldwide, with Thailand being no exception. Regrettably, the government’s response to

addressing this issue has exacerbated the vulnerability of migrant workers, curtailing their access to livelihoods, healthcare, and diverse relief programs. This article aims to present the outcomes of a research project titled “Invisible Man in Epidemiology: The “Bare Life” of the Marginal People in Chiang Mai,” conducted between 2021 and 2022. The study illuminates the distinctive challenges confronted by Shan migrant workers, particularly diverse groups within the Chiang Mai City, amid the COVID-19 pandemic. From its inception to the third wave, the narrative encapsulates the experiences of these individuals as “human beings,” encompassing both hardship and adaptive efforts to endure adversity.

Keywords: Covid-19, invisible man, marginal people, Shan migrant workers

1. การเคลื่อนย้ายของผู้คน แรงงาน ทุน

กระแสโลกาภิวัตน์ (globalization) ได้ก่อให้เกิดปรากฏการณ์การเคลื่อนย้ายของผู้คน แรงงาน ทุน และข้อมูล ไปทั่วทุกมุมโลกแบบไร้พรมแดน (Harvey, 2005) นอกจากนี้สิ่งดังกล่าวยังอยู่ภายใต้การทำงานของระบอบเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ที่ได้สร้างเงื่อนไขทางสังคมอยู่สองด้าน คือ ผลักดันให้กลุ่มคนในประเทศที่ยากจนต้องแสวงหางานและปรารถนาต่อค่าตอบแทนที่สูงหรือดีกว่าในประเทศปลายทาง ในแง่นี้เกิดขึ้นเช่นเดียวกับแรงงานไทยที่ไปทำงานในต่างประเทศ (Kitiarsa, 2014) รวมถึงปรากฏการณ์แรงงานข้ามชาติที่เข้ามาทำงานในประเทศไทยจำนวนมากและเป็นไปอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ทศวรรษ 2530 โดยเฉพาะจากสี่ประเทศเพื่อน คือ เมียนมา ลาว กัมพูชา และเวียดนาม เนื่องจากประเทศไทยมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจในระดับสูงมาอย่างต่อเนื่อง พร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างด้านแรงงาน

ภายในประเทศ นั่นคือการขยับตัวของแรงงานจากภาคเกษตรกรรมสู่ภาคอุตสาหกรรมและบริการ และกลายเป็นผู้มีรายได้ปานกลางมากขึ้น (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546; พิสิษฐ์ นาสี และชัยพงษ์ สำเนียง, 2557; อานันท์ กาญจนพันธุ์ และชัยพงษ์ สำเนียง, 2557; Soonthondhada, 2001) จึงกล่าวได้ว่าการหลั่งไหลเข้ามาของแรงงานข้ามชาติเหล่านี้ถือเป็นปรากฏการณ์ของระบบโลกาภิวัตน์ภาคแรงงานไร้พรมแดน โดยเฉพาะการจ้างงานแบบยืดหยุ่นในระบบเศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนแนวคิดเสรีนิยมใหม่ (neoliberalism)

เมื่อพิจารณาข้อมูลจากสำนักงานบริหารแรงงานต่างด้าว (2565) เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2564 ซึ่งเป็นช่วงการระบาดของโรคโควิด-19 พบว่าประเทศไทยมีแรงงานข้ามชาติ (เฉพาะที่ได้รับอนุญาตตามกฎหมาย) คงเหลืออยู่กว่า 2,350,677 คน โดยมีสัดส่วนแรงงานทั่วไปซึ่งมาจากประเทศเพื่อนบ้านทั้งสิ้นอยู่ถึง 2,131,751 คน (จำนวนมากที่สุดมาจากประเทศเมียนมา คือ 1,462,935 คน) แรงงานเหล่านี้มีการกระจายตัวในหลายพื้นที่ทั่วประเทศ แต่ส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่ในเมืองใหญ่ของภาคกลางและเมืองใหญ่ในส่วนภูมิภาค ทำงานที่ไม่ต้องการทักษะสูง รายได้น้อย และคนไทยไม่นิยมทำ หรือเรียกรวม ๆ ว่างาน 3D คือ สกปรก (dirty) ใช้แรงงานสูง (demanding) และเสี่ยงอันตราย (dangerous)

สำหรับภาคเหนือในฐานะภูมิภาคสำคัญซึ่งมีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางเป็นอีกปลายทางหลักของแรงงานข้ามชาติ โดยจัดอยู่ในอันดับที่หนึ่งของการมีแรงงานข้ามชาติในภาคเหนือมาโดยตลอด เช่น ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2564 (สำนักงานบริหารแรงงานต่างด้าว, 2565ก, น. 9) พบว่ามีจำนวนแรงงานข้ามชาติคงเหลือถึง 131,577 คน (จากจำนวนทั้งหมดของภูมิภาค 249,715 คน) เป็นสัดส่วนของแรงงานข้ามชาติจากสี่ประเทศเพื่อนบ้าน 92,842 คน และมาจากประเทศเมียนมามากที่สุด แรงงานจากเมียนมาส่วนใหญ่เป็นชาติพันธุ์ไทใหญ่จากรัฐฉานประมาณร้อยละ 80 - 90 ทั้งนี้ยังไม่นับรวมผู้ที่เข้ามาอย่างผิดกฎหมายซึ่งคาดการณ์ว่าอาจมีจำนวนมากกว่านี้อีกเท่าตัวหรือมากกว่านั้น

นอกจากนั้นยังมีมาจากชาติพันธุ์อื่น ๆ เช่น พม่า มอญ กะเหรี่ยง และกะฉิ่น โดยจำนวนมากกระจุกตัวอยู่ในเขตเมืองและอำเภอปริมณฑล เนื่องจากเป็นแหล่งรวมของงานและการเดินทางที่สะดวก ซึ่งเกือบทั้งหมดเป็นแรงงานนอกระบบ รวมถึงอาชีพค้าขายรายย่อย เกือบขยะ และรับจ้างรายวัน (ขวัญชีวัน บัวแดง, 2554; อัมพร จิรัฏฐิติกร, 2558; Jirattikorn, 2007; อานันท์ กาญจนพันธุ์ และชัยพงษ์ สำเนียง, 2557: วิจิตร ประพงษ์, 2563, 2564)

การมีอยู่ของแรงงานข้ามชาติกว่าล้านคนในประเทศไทยได้รับการพิจารณาผ่านงานวิชาการมาอย่างต่อเนื่อง โดยงานส่วนใหญ่พยายามแสดงให้เห็นถึงบทบาทสำคัญในการด้านเศรษฐกิจ ในขณะที่รัฐไทยยังไม่มียุทธศาสตร์และกฎหมายในการจัดการแรงงานเหล่านี้ได้อย่างเป็นธรรมและเหมาะสม ส่งผลให้พวกเขากลายเป็นคนขายขอบกลุ่มใหญ่ของสังคม หรืออาจเรียกว่าเป็นกลุ่มเปราะบางไร้ตัวช่วยนิรภัยที่จะช่วยปกป้องพวกเขาในการทำงานและใช้ชีวิตในฐานะมนุษย์ (มูลนิธิเพื่อนไร้พรมแดน, 2554; อานันท์ กาญจนพันธุ์ และชัยพงษ์ สำเนียง, 2557: อัมพร จิรัฏฐิติกร, 2558; วิจิตร ประพงษ์, 2563, 2564) ยิ่งเมื่อสังคมและระบบเศรษฐกิจถูกกระทบกระเทือนด้วยวิกฤตการณ์ของการเป็นมนุษย์ล่องหนไร้ตัวตนก็ยิ่งชัดเจนและทวีความรุนแรงมากขึ้น

การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 หรือไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ (COVID-19) เป็นตัวอย่างที่สำคัญในฐานะวิกฤตการณ์ระดับโลกที่เริ่มต้นตั้งแต่เดือนธันวาคม ปี 2562 ในประเทศจีนและเข้าสู่ประเทศไทยตั้งแต่วันที่ 13 มกราคม 2563 หลังจากนั้นการแพร่ระบาดก็เริ่มส่งผลกระทบต่อทุกภาคส่วนของประเทศและของโลกอย่างมหาศาล ในประเทศไทยการประกาศมาตรการต่าง ๆ เพื่อจัดการในภาวะฉุกเฉินอย่างเร่งด่วนเพื่อลดการแพร่ระบาด (เช่น การประกาศห้ามประชาชนออกนอกเคหสถานทั่วราชอาณาจักร การประกาศปิดสถานศึกษา สถานบริการ สถานบันเทิง ตลาดนัด) ด้านหนึ่งได้สร้างผลกระทบอย่างมากมายให้กับประชาชนและส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่มขายขอบเช่น แรงงานข้ามชาติ (ผลกระทบโดยทันที คือ ถูกให้ออกจากงานหรือลดเวลา

ทำงาน และไม่สามารถเดินทางกลับประเทศของตนได้) ที่สำคัญเมื่อรัฐบาลประกาศมาตรการเร่งด่วนเพื่อช่วยเหลือเยียวยารวมถึงการช่วยเหลือผ่านระบบสวัสดิการต่าง ๆ กลับไม่ได้นับรวมคนชายขอบเหล่านี้เข้ามาด้วย (Workpoint TODAY, 2563, 2564) ซึ่งเป็นภาพอันย้อนแย้งเพราะแม้ว่าในฐานะ “พลเมืองทางเศรษฐกิจ” ที่ทำให้ภาคส่วนต่าง ๆ เติบโต แต่กลับไม่เคยถูกนับว่าเป็น “พลเมืองของรัฐ” ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงการเยียวยาและสวัสดิการของรัฐแม้จะผ่านการระบาดมาแล้วหลายต่อหลายรอบ ดังจะแสดงให้เห็นในส่วนต่อ ๆ ไป

คำถามหลักในบทความนี้ (1) ท่ามกลางวิกฤตใหญ่ของสังคมเช่นการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 คนชายขอบ (ผู้มีชีวิตเปลี่ยนแปลงไร้ตัวตน) ใช้ชีวิตในฐานะมนุษย์คนหนึ่งอย่างไร และ (2) สัมพันธภาพเชิงอำนาจระหว่างรัฐกับพลเมืองดำรงอยู่อย่างไรในภาวะไม่ปกติเช่นนี้ โดยจะแสดงให้เห็นผ่านกรณีศึกษาแรงงานข้ามชาติชาวไทใหญ่ในเมืองเชียงใหม่ อย่างไรก็ตามควรตระหนักอยู่เสมอว่ากรณีศึกษานี้ไม่สามารถเป็นภาพตัวแทนของแรงงานข้ามชาติที่มีอยู่อย่างหลากหลายได้ หากแต่สามารถสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจอิมปีเรียล รัฐชาติสมัยใหม่ (modern state) ระบบเศรษฐกิจโลก (global market economy) และการมีชีวิตเปลี่ยนแปลงในบริบทของแรงงานข้ามชาติในพื้นที่อื่น ๆ ของประเทศไทยได้

2. กรอบแนวคิด

งานศึกษานี้วางแรงงานข้ามชาติอยู่ในบริบทของกระบวนการโลกาภิวัตน์ที่มีอุดมการณ์แบบเสรีนิยมใหม่เป็นพลังขับเคลื่อนหลัก (Harvey, 2005) ซึ่งส่งผลให้เส้นพรมแดนต่าง ๆ ค่อย ๆ ลดความสำคัญลง โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม ในที่นี้หมายถึงปรากฏการณ์เคลื่อนย้ายของแรงงานข้ามพรมแดนรัฐชาติและรูปแบบการจ้างงานแบบไม่เป็นทางการ (informal employment) ในกรณีแรงงานข้ามชาติจากประเทศเพื่อนบ้านที่อพยพเข้ามาเป็นจำนวนมากในไทย ในภาคเหนือส่วนใหญ่เป็นแรงงานจากรัฐฉาน ประเทศ

เมียนมา หรือที่คนไทยเรียกกันทั่วไปว่า “ไทใหญ่” อย่างไรก็ตามแม้ว่าเส้นพรมแดนทางเศรษฐกิจจะถูกสลาย หากแต่พรมแดนด้านอื่น ๆ กลับถูกตั้งกำแพงสูงขึ้นมาแทน ในที่นี้หมายถึงการจัดประเภทแรงงานข้ามชาติด้วยกฎหมายและเอกสารประเภทต่าง ๆ ซึ่งตามมาด้วยการจำกัดสิทธิพื้นฐานในชีวิต และผูกพันมาจนถึงมาตรการต่าง ๆ ที่ออกมาเพื่อจัดการในภาวะวิกฤตการแพร่ระบาดโรคโควิด-19 กับแรงงานข้ามชาติตั้งแต่ปี 2563 ในบริบทนี้เองที่ทำให้เห็นแง่มุมของการไร้ตัวตน (invisibility) ของกลุ่มแรงงานข้ามชาติ โดย Giorgio Agamben (1993, 1998, 2005 as cited in Kitiarsa, 2014, pp. 4-6) เสนอแนวคิด “Bare Life” หรือชีวิตเปลือยเปล่า ซึ่งต่อมา Pattana Kitiarsa (2014) ได้นำมาประยุกต์เพื่อศึกษาชีวิตของแรงงานข้ามชาติชายชาวไทยในประเทศสิงคโปร์ โดยคำนิยามชีวิตเปลือยเปล่าในบริบทของการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติคือภาวะการถูกปลดเปลื้องสิทธิในทางเศรษฐกิจและกฎหมายโดยรัฐ การถูกกีดกันทางวัฒนธรรมและอารมณ์ รวมถึงข้อจำกัดต่าง ๆ ในการใช้ชีวิตประจำวัน พร้อมกับการทำงานสอดประสานกับระบบตลาดของทุนนิยมและโครงสร้างเชิงสถาบันเพื่อชุดรีดผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างเข้มข้น แม้ว่า Agamben จะไม่ได้ถกเถียงแนวคิดนี้ในบริบทของการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติแต่ได้ช่วยฉายให้เห็นว่าชีวิตเปลือยเปล่านั้นสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการทำงานของอำนาจอธิปไตย รัฐชาติสมัยใหม่และระบบเศรษฐกิจของโลก ด้วยอิทธิพลของแนวคิด Biopolitics โดย Foucault แนวคิด Bare Life ยิ่งมีความชัดเจนในการใช้เพื่อมองการทำงานของรัฐชาติสมัยใหม่ผ่านอำนาจอธิปไตยต่อผู้คนที่อยู่ภายใต้อำนาจนี้ (subjects)

ด้วยสถาบันของรัฐชาติสมัยใหม่และเทคโนโลยีแห่งอำนาจเช่นระบบกฎหมายได้สถาปนาความสัมพันธ์ทางการเมืองกับแรงงานข้ามชาติด้วยการกำหนดสถานะยกเว้น (state of exception) ที่ทำให้พื้นที่ระหว่างกฎหมายและชีวิตมนุษย์หรือระหว่างวัฒนธรรมและธรรมชาติทำงานอย่างคลุมเครือ โดยเฉพาะเมื่อเกิดภาวะวิกฤตของสังคมที่ชีวิตของผู้คนอาจถูก

ทำให้ล้มหายตายจากไปได้โดยชอบธรรม แนวคิด Bare Life จึงช่วย 1) ในการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบในประสบการณ์ชีวิตของแรงงานข้ามชาติในช่วงการแพร่ระบาดโรคโควิด-19 ที่มีแบบแผนเชิงสถาบันบางอย่างกำหนดไว้เสมอ และ 2) ความทุกข์ทน (หรือความตาย) ของแรงงานข้ามชาติคือผลผลิตจากการใช้อำนาจของรัฐหาใช่จากตัวปัจเจกที่ไม่มีทักษะความรู้ จน หรือไร้เครือข่ายแต่เพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตามการมีชีวิตเปลี่ยนแปลงไม่ใช่สภาวะของการกีดกร่อนทำลายแต่เพียงอย่างเดียวแต่ยังสามารถแสดงให้เห็นมิติเชิงซ้อนของการต่อสู้ต่อรอง ซึ่งเป็นพลวัตที่สำคัญโดยเฉพาะในชุมชนแรงงานข้ามชาติชาวไทใหญ่ที่ส่วนใหญ่ต้องการอยู่อาศัยในประเทศไทยอย่างถาวร เช่น การอาศัยเครือข่ายทางสังคมและกลไกอย่างไม่เป็นทางการต่าง ๆ

3. ระเบียบวิธีวิจัย

งานศึกษานี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล ดำเนินการผ่านสองวิธีหลัก ได้แก่ ก) การวิจัยเอกสาร ประกอบด้วย 1) ข้อมูลจากหน่วยงานภาครัฐ เช่น รายงานจากสำนักบริหารแรงงานต่างด้าว สำนักงานแรงงานจังหวัด กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงมหาดไทย รวมทั้งข้อมูลจากหน่วยงานอื่น ๆ ที่ไม่ได้มาจากภาครัฐ เช่น องค์กรด้านแรงงานข้ามชาติทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับสถิติ การกระจายตัว ลักษณะของงาน ผลกระทบจากการระบาดของโรคโควิด-19 และผลกระทบจากมาตรการเยียวยาและระบบสวัสดิการของรัฐทั้งในกรุงเทพฯ และจังหวัดเชียงใหม่ 2) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 3) หนังสือและตำราเพื่อการทบทวนกรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้อง ข) การวิจัยภาคสนาม ประกอบด้วยในพื้นที่เชิงกายภาพ เช่น การสำรวจที่ตั้ง ลักษณะการตั้งถิ่นฐานหรือการพักอาศัย 2) การสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นรายบุคคลและการสนทนากลุ่ม 3) การสังเกตการณ์ (ทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม) ในกิจกรรมของชีวิตตามที่สถานการณ์เอื้ออำนวย (เนื่องจากการดำเนินการในระหว่างการแพร่ระบาด) สถานที่ดำเนิน

การวิจัย คือ อำเภอเมืองเชียงใหม่และอำเภอบริมณฑล จังหวัดเชียงใหม่ เก็บข้อมูลในช่วงเดือนพฤศจิกายน 2564 – มกราคม 2566

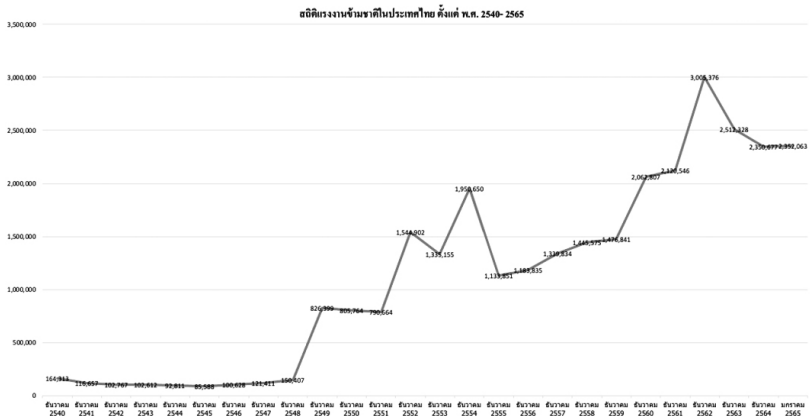
ผู้ให้ข้อมูลหลักในการสัมภาษณ์ จำนวน 56 ราย ประกอบด้วย 1) แรงงานข้ามชาติชาวไทใหญ่จากประเทศเมียนมา จำนวน 32 ราย โดยมาจากการแนะนำผ่านเครือข่ายของนักวิจัยซึ่งมีความคุ้นเคยกับพื้นที่ (Snowballing Sampling) การคัดเลือกมีการรักษาสมดุลด้านเพศ อายุ สถานะภาพทางกฎหมาย และประเภทของงาน (แต่มุ่งเน้นไปที่ผู้ทำงานระดับล่าง ไม่จำกัดรูปแบบการจ้างงาน เช่น แม่บ้าน พนักงานร้านอาหาร พนักงานโรงแรม แรงงานก่อสร้าง แรงงานในภาคเกษตรกรรม ยาม รับจ้างทั่วไป และผู้ประกอบการรายย่อย เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์) 2) ทายาทแรงงานข้ามชาติที่อยู่ในวัยเรียนระดับประถมศึกษาถึงมัธยมศึกษา จำนวน 12 ราย 3) ผู้ปฏิบัติงานในภาคประชาสังคมด้านแรงงานข้ามชาติ แรงงานผู้หญิง เด็กข้ามชาติ และคนจนเมือง ซึ่งเป็นคนไทยและชาวต่างชาติ จำนวน 9 ราย และ 4) ตัวแทนของผู้ปฏิบัติงานในภาครัฐที่มีส่วนจัดการด้านแรงงานข้ามชาติ การจัดการศึกษา หรือดูแลด้านนโยบายและมาตรการต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาและเพื่อเยียวยาประชาชนในภาวะการแพร่ระบาดโรคโควิด-19 จำนวน 3 ราย

2. การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ประกอบกับกรอบแนวคิดหลัก คือ ชีวิตที่เปลือยเปล่า (Bare Life) และคนชายขอบ (Marginal People) เพื่อมุ่งตอบคำถามตามวัตถุประสงค์การวิจัย มีการอ่านข้อมูลโดยละเอียดและจำแนกตามกลุ่มผู้ให้ข้อมูล จากนั้นแยกประเด็นการวิเคราะห์ตามข้อมูลที่ได้ เช่น การเคลื่อนย้าย ชีวิตความเป็นอยู่ ลักษณะการทำงาน การปรับตัว การสร้างเครือข่ายทางสังคม ฯลฯ เพื่อศึกษาแบบแผนโดยรวมของกลุ่มศึกษา นอกจากนี้การใช้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่หลากหลายยังช่วยให้สามารถวิเคราะห์ในเชิงเปรียบเทียบได้ด้วย เช่น ผ่านมิติสถานะทางกฎหมาย ลักษณะการทำงาน ลักษณะครอบครัว เพศ หรือทุนทางสังคม ที่ส่งผลต่อการจัดการของรัฐที่แตกต่างกัน ระดับของผลกระทบ และประสบการณ์ใน

การปรับตัวเอาตัวรอด ต่อสู้ต่อรองในภาวะวิกฤตนี้ จากนั้นจึงสามารถถอดบทเรียนออกมาเป็นข้อเสนอในเชิงนโยบาย อย่างไรก็ตามด้วยข้อจำกัดของเนื้อหาในบทความนี้จะขอนำเสนอในส่วนของประสบการณ์ชีวิตแรงงานข้ามชาติ (ชีวิตเปลี่ยวเปล่าและการปรับตัวเอาตัวรอด) ซึ่งจะสะท้อนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างพวกเขากับรัฐ (และสังคม) ผ่านการจัดการด้วยนโยบายและมาตรการต่าง ๆ ในภาวะวิกฤต

4. แรงงานข้ามชาติในประเทศไทย

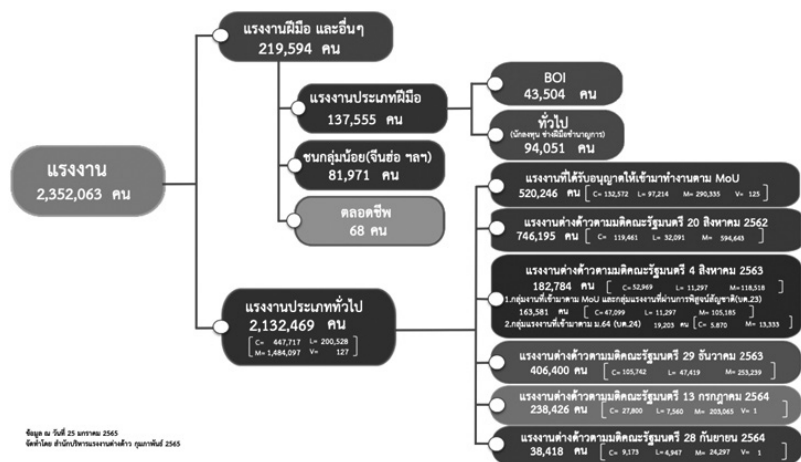
ในช่วงสามถึงสี่ทศวรรษที่ผ่านมา ประเทศไทยกลายเป็นศูนย์กลางแห่งหนึ่งของการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง โดยเฉพาะแรงงานไร้ฝีมือจากสี่ประเทศเพื่อนบ้าน คือ เมียนมา ลาว กัมพูชา และเวียดนาม (เรียกย่อ ๆ ได้ว่ากลุ่มประเทศ CMLV) การเข้ามาของแรงงานข้ามชาติเหล่านี้ก็เพื่อเติมเต็มช่องว่างแรงงานอันเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและแรงงานของไทยภายใต้บริบทของกระบวนการโลกาภิวัตน์และระบบเศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนโดยอุดมการณ์ทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ทั่วโลก ในปัจจุบันจำนวนแรงงานข้ามชาติในประเทศไทยมีรวมกันมากกว่าหนึ่งล้านคนและเป็นจำนวนที่สูงอย่างต่อเนื่องมากกว่าหนึ่งทศวรรษ แรงงานเหล่านี้กระจายตัวอยู่ในทุกแห่ง และทำงานที่คนไทยส่วนใหญ่ไม่ยอมทำ นั่นคือ งานเหนื่อยหนัก สกปรก และอันตราย (หรือลดคุณค่าความเป็นมนุษย์) ที่เรียกสั้น ๆ ว่างาน 3D แรงงานข้ามชาติเหล่านี้ไม่ได้เป็นผู้ลี้ภัยทางเศรษฐกิจและการเมืองจนต้องออกมาหางานทำต่างถิ่นเท่านั้น หากแต่มีปัจจัยจากความไม่สมดุลของระบบการผลิตและตลาดแรงงานของประเทศไทยด้วย เนื่องจากภาคการผลิตเพื่อส่งออกของไทยไม่สามารถยกระดับเทคโนโลยี ยังคงใช้การผลิตที่ใช้แรงงานเข้มข้นเป็นหลัก ในขณะที่ต้นทุนค่าแรงงานไทยสูงขึ้นและแรงงานไทยไม่ยอมรับงานประเภทดังกล่าว นี่คือช่องว่างในตลาดแรงงานขนาดใหญ่ที่ดึงดูดแรงงานข้ามชาติเข้ามา (มิ่งสรรพ ขาวสอาด และ อภิวัฒน์ รัตนวราหะ, 2557, น. 72 - 73)

แผนภูมิ 1 สถิติแรงงานข้ามชาติในประเทศไทย ตั้งแต่ปี 2540 – 2565
(รวบรวมจากสถิติของสำนักบริหารแรงงานต่างด้าว)

จากแผนภูมิ 1 แสดงให้เห็นว่าประเทศไทยมีจำนวนแรงงานข้ามชาติเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง มีการก้าวกระโดดของจำนวนแรงงานตั้งแต่ปี 2459 และมีจำนวนเกิน 1 ล้านคนมาตั้งแต่ปี 2552 โดยปี 2562 ก่อนการระบาดของโรคโควิด-19 ไทยมีจำนวนแรงงานข้ามชาติมากถึง 3,005,376 คน (สำนักงานบริหารแรงงานต่างด้าว, 2565ก) ซึ่งรัฐบาลไทยได้อธิบายและจัดแบ่งแรงงานข้ามชาติไว้ทั้งหมด 8 ประเภท (สำหรับปี 2565) (เอกสารต้นฉบับจากรัฐบาลใช้คำว่า “แรงงานต่างด้าว/คนต่างด้าว”) (ดู สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว, 2565ค)

ในเดือนมกราคม 2565 แรงงานข้ามชาติทั่วไปจากกลุ่มประเทศ CMLV (ในทุกประเภท) ยังมีสัดส่วนมากที่สุด (เหมือนที่เคยเป็นมา) คือ 2,132,409 คน (จากทั้งหมด 2,352,063 คน) โดยในจำนวนนี้เป็นแรงงานที่มาจากประเทศเมียนมากที่สุด คือ 1,484,097 คน (สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว, 2565ก, น. 1 - 3) (ดูแผนภูมิ 2 ประกอบ)

แผนภูมิ 2 จำนวนแรงงานต่างด้าวที่ได้รับอนุญาตทำงานคงเหลือ
ทั่วราชอาณาจักร ณ เดือนมกราคม 2565
(ที่มา: สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว, 2565 ก, ไม่มีเลขหน้า)

5. แรงงานข้ามชาติในเชียงใหม่

จังหวัดเชียงใหม่ในฐานะศูนย์กลางของภูมิภาคอีกทั้งยังมีบทบาทสำคัญในฐานะเมืองท่องเที่ยวระดับโลกและเมืองชายแดน (ด้านความมั่นคง เพราะมีเขตติดต่อกับรัฐฉาน ประเทศเมียนมาถึง 5 อำเภอ ระยะทางรวม 227 กิโลเมตร) เมื่อดูจากโครงสร้างผลิตภัณฑ์มวลรวม จังหวัดเชียงใหม่ในปี 2562 (ก่อนการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19) จำแนกตามภาคการผลิต ปรากฏว่า ภาคบริการมีสัดส่วนมากที่สุด คือ ร้อยละ 70.53 (มูลค่า 182,687 ล้านบาท) (สำนักงานแรงงานจังหวัดเชียงใหม่, 2565, น. 8) ทั้งหมดหมายถึงตลาดแรงงานที่ดูดซับแรงงานข้ามชาติซึ่งเป็นแรงงานราคาถูกและส่วนใหญ่เป็นการจ้างงานแบบยืดหยุ่นเข้ามาเพื่อลดต้นทุนการผลิต ดังที่ปรากฏว่ามีการเคลื่อนย้ายแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้านเป็นจำนวนมากอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ทศวรรษ 2530

โดยเฉพาะจากเมียนมาและเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่จากรัฐฉานเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนั้นเป็นแรงงานจากชาติพันธุ์อื่น ๆ เช่น มอญ พม่า คะฉิ่น กะเหรี่ยง คะยาห์ และปะหล่อง (นางเยาว์ เนาวรัตน์ และพิสิษฐ์ นาสี, 2564)

ในเดือนมกราคม 2565 จังหวัดเชียงใหม่มีแรงงานข้ามชาติ (เฉพาะที่ถูกต้องตามกฎหมาย) อยู่ 132,121 คน ซึ่งถือเป็นหนึ่งในหกจังหวัดที่มีจำนวนแรงงานข้ามชาติมากที่สุดของประเทศไทย (อันดับที่ 5) และมากที่สุด ในภาคเหนือ (ซึ่งมีจำนวนรวมทั้งหมด 250,650 คน²) (สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว, 2565ก, ไม่มีเลขหน้า) จึงกล่าวได้ว่า แรงงานข้ามชาติเกินกว่าครึ่งหนึ่งของภาคเหนืออยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ โดยในจำนวนนี้สามารถจำแนกเป็นแรงงานสัญชาติพม่า 88,214 คน หรือร้อยละ 67.77 อย่างไรก็ตามตัวเลขดังกล่าวอาจจะไม่ได้สะท้อนความเป็นจริง เนื่องจากยังมีกลุ่มของแรงงานที่รอการพิสูจน์สัญชาติอยู่ และอีกส่วนหนึ่งเป็นผู้ลักลอบเข้ามาอย่างผิดกฎหมาย ดังนั้นจำนวนของแรงงานข้ามชาติในเชียงใหม่อาจมีมากกว่านี้อีกกว่าหนึ่งถึงสองเท่าตัว (พวงเพชร ธนสิน, 2554; มิ่งสรรพ ขาวสอาด และอภิวัฒน์ รัตนวราหะ, 2557; อัมพร จิรัฐติกร, 2558)

ในการกระจายตัวของแรงงานข้ามชาติในจังหวัดเชียงใหม่พบว่า อยู่ทั่วไปแต่จะกระจุกตัวอยู่ในสองพื้นที่สำคัญนั่นคือพื้นที่ชายแดนที่มีการทำสวนเกษตรขนาดใหญ่ เช่น สวนส้ม สวนลิ้นจี่ ในอำเภอไชยปราการ แม่เอย และฝาง (และเป็นที่พักรอก่อนขยับเข้าสู่เมืองเชียงใหม่หรือเมืองใหญ่ในภูมิภาคอื่น) และอีกพื้นที่สำคัญ คือ อำเภอเมืองเชียงใหม่และอำเภอบริเวณล ซึ่งหมายถึงพื้นที่โดยรอบอำเภอเมืองที่มีการขยายตัวของเมืองออกไป ทำให้พื้นที่เหล่านี้กลายเป็นเมืองหรือกึ่งเมืองกึ่งชนบท ได้แก่ ส่วนหนึ่งของอำเภอแมริม สันทราย สันกำแพง สารภี และหางดง ภายในเมืองเชียงใหม่เป็นที่ตั้งของหนึ่งเทศบาลนคร (เชียงใหม่) (ซึ่งมีพื้นที่ดูแล 40.216 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ 14 ตำบล) หนึ่งเทศบาลเมือง (แม่เหียะ) และ 8 เทศบาลตำบล (สำนักงานส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น จังหวัดเชียงใหม่, 2558) ในด้าน

การศึกษา เมืองเชียงใหม่และปริมณฑลเป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัย (ทั้งของรัฐและเอกชน) ถึง 10 แห่ง และยังมีวิทยาลัยพาณิชยการ เทคโนโลยี และ อาชีวศึกษา (ทั้งของรัฐและเอกชน) อีกกว่า 10 แห่งด้วย เมืองเชียงใหม่จึงเป็นพื้นที่สำคัญและเป็นตัวแทนของเมืองขนาดใหญ่ของไทยที่มีพลวัตสูง และมีความหลากหลายของผู้คน มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ซับซ้อน รวมถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในเมืองด้วย (อดิศักดิ์ กันทะเมืองลี, 2564; อดิศักดิ์ กันทะเมืองลี และณัฐชนน ปราบพล, 2565; Johnson, 2010)

แรงงานข้ามชาติซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวไทใหญ่จากรัฐฉาน ทำงานในภาคการก่อสร้าง รับจ้างในโรงแรมและหอพัก ลูกจ้างในตลาดสดและตลาดต้นไม้ เด็กเสิร์ฟในร้านอาหารและพนักงานบริการร้านอาหารโอเคะ ลูกจ้างในโรงงาน ในบริษัททำความสะอาด บริษัทรักษาความปลอดภัย แม่บ้านตามบ้าน กรรมการรับจ้างรายวัน ไปจนถึงแรงงานในสวนเกษตร (ผลไม้ ดอกไม้ ต้นไม้) โดยจำนวนมากทำงานมากกว่าหนึ่งอย่าง และที่สำคัญพวกเขาเป็นแรงงานล้นไหลที่สามารถปรับเปลี่ยนงานไปได้เรื่อย ๆ ตามอัตราค่าแรงและสภาพการทำงาน ในขณะที่บางคนสามารถสะสมทุนและพัฒนาทักษะฝีมือจนสามารถยกระดับกลายเป็นผู้ประกอบการรายย่อย เช่น ขายอาหารริมทาง เปิดร้านอาหาร ร้านขายของชำ ร้านขายเสื้อผ้าพื้นเมือง รับเหมาช่วงทำของส่งโรงงาน รับเหมาช่วงก่อสร้าง (subcontract) เปิดร้านถ่ายรูปตามงานเทศกาล รับเหมาจัดสวน ขายของในตลาดสดหรือตลาดนัด และเช่าที่ดินทำการเกษตร นอกจากนี้ยังมีอาชีพบริการในสถานบันเทิง (เช่น คอกเทลเลาจน์ ผับ บาร์ทั่วไป บาร์โฮสต์ อาบอบนวด นวดสปา และการขายบริการทางเพศ (ทั้งชายและหญิง) โดยส่วนหนึ่งของสถานบันเทิงเหล่านี้จะแฝงด้วยการขายบริการทางเพศด้วย (แต่ไม่ใช่ทั้งหมด) โดยส่วนใหญ่ทำงานในสถานประกอบการ แต่ก็พบว่ามียกเว้นจำนวนหนึ่งที่รับงานโดยอิสระ ยกตัวอย่างงานศึกษาของ Beyrer (2001 อ้างถึงใน อัมพร จิรัฐติกร, 2558, น. 34) ที่พบว่า ผู้หญิงที่ทำงานในชองในเมืองเชียงใหม่ เป็นชาวไทใหญ่ถึงร้อยละ 50 และ Walsh (2008 อ้างถึงใน

อัมพร จิรัฐติกร, 2558, น. 34) รายงานโดยอ้างถึงผลสำรวจในปี 2546 โดยกระทรวงสาธารณสุขของไทย พบว่า ผู้ประกอบอาชีพขายบริการชายจำนวน 198 คนในเชียงใหม่เป็นชาวไทใหญ่ถึงร้อยละ 64 และ วิจิตร ประพงษ์ (2564) ซึ่งให้ภาพชีวิตของแรงงานหนุ่มชาวไทใหญ่จำนวน 10 กรณีที่ทำอาชีพขายบริการทางเพศ (แฝง) ในเมืองเชียงใหม่

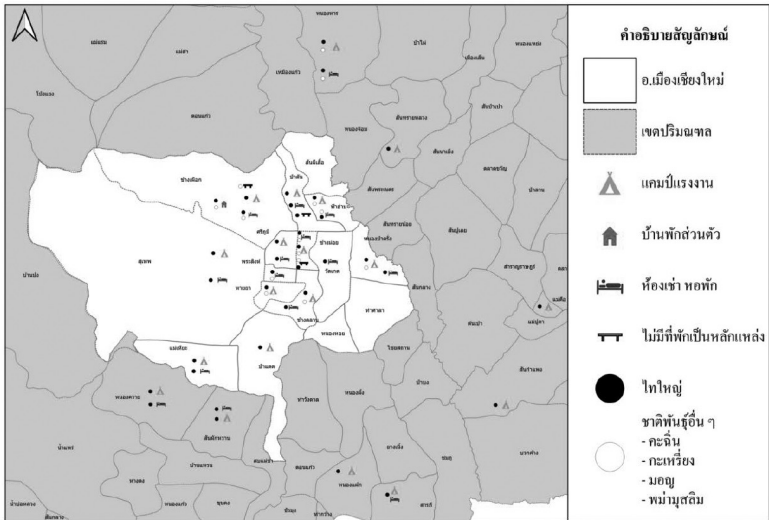
ในส่วนแหล่งที่อยู่อาศัยพบว่า ปัจจุบันเมื่อมีการอพยพเข้ามาอย่างต่อเนื่องทำให้แหล่งที่อยู่หรือย่านชุมชนกระจัดกระจายไปตามพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วเมืองเชียงใหม่ ทั้งที่เข้าไปเพิ่มเติมในชุมชนแรงงานข้ามชาติดั้งเดิมไปจนถึงการแทรกตัวอยู่ในชุมชนของคนท้องถิ่น (บ้านเช่าและหอพัก) หรือตามที่พักชั่วคราวที่นายจ้างจัดหาให้ (หอพักหรือแคมป์แรงงานใกล้แหล่งก่อสร้าง) อีกทั้งยังมีการเคลื่อนที่โยกย้ายภายในของแรงงานเป็นระยะ ๆ ทำให้ไม่เกิดชุมชนที่ชัดเจนเหมือนสมัยก่อน ซึ่งเป็นภาพสะท้อนของการขยายตัวของเมืองเชียงใหม่ที่ทำให้รูปแบบแหล่งที่อยู่อาศัยของแรงงานข้ามชาติมีการกระจายตัวและหลากหลายมากขึ้นตามไปด้วย (ดูตาราง 1 ประกอบ)

ตาราง 1 แหล่งที่อยู่อาศัยของแรงงานข้ามชาติในเมืองเชียงใหม่และอำเภอ
ปริมณฑล (เท่าที่สำรวจได้ ไม่ใช่ทั้งหมด และบางย่านมีพื้นที่ติดต่อกัน)
สำรวจโดยโครงการวิจัยนี้

พื้นที่		ประเภทที่อยู่อาศัย	ชาติพันธุ์	
			ไทใหญ่	อื่น ๆ เช่น มอญ, พม่า, มุสลิมพม่า, กะเหรี่ยง, คะฉิ่น, คะยาห์
อำเภอเมือง				
ตำบลช้างม่วย	ย่านไนท์บาร์ซาร์	หอพัก/บ้านเช่า	/	/
	ย่านกาดหลวง (วโรรส)	หอพัก/บ้านเช่า เร่ร่อน	/	/
	ย่านกาดเมืองใหม่	หอพัก/บ้านเช่า	/	
	ย่านวัดป่าแฝง - วังสิงห์คำ	หอพัก/บ้านเช่า/ แคมป์คนงาน	/	
ตำบลวัดเกต	ย่านตลาดหนองหอย	หอพัก/บ้านเช่า	/	/
	ย่านวัดเมืองกาย	หอพัก/บ้านเช่า	/	
ตำบลป่าตัน	ย่านหลังตลาดคำเที่ยง	หอพัก/บ้านเช่า/ แคมป์คนงาน/เร่ร่อน	/	/
	ย่านบ้านท่อ	หอพัก/บ้านเช่า	/	
ตำบลหายยา	ย่านวัดศรีปิงเมือง	หอพัก/บ้านเช่า	/	/
ตำบลช้างคลาน	ย่านมัสยิดช้างคลาน	หอพัก/บ้านเช่า		/ (ส่วนใหญ่เป็นมุสลิมพม่า)
	ย่านถนนท่าแพ - ช่วงประตูท่าแพ	หอพัก/บ้านเช่า	/	/
	ย่านโรงพยาบาลแม่และเด็ก - วัดหัวฝาย	หอพัก/บ้านเช่า	/	/
	ย่านวัดโลกโมฬี	หอพัก/บ้านเช่า	/	
	ย่านตลาดช้างเผือก	หอพัก/บ้านเช่า	/	
	ย่านสถานีขนส่งช้างเผือก - สนามกีฬาเทศบาลนครเชียงใหม่	หอพัก/บ้านเช่า เร่ร่อน	/	/
	ย่านวัดราชมณเฑียร - วัดควรคำมั่ว	หอพัก/บ้านเช่า	/	

พื้นที่		ประเภทที่อยู่อาศัย	ชาติพันธุ์	
			ไทใหญ่	อื่น ๆ เช่น มอญ, พม่า, มุสลิม พม่า, กะเหรี่ยง, คะฉิ่น, คะยาห์
	ย่านชุมชนเอราวัณ	หอพัก/บ้านเช่า	/	
	ย่านอนุอารี	หอพัก/บ้านเช่า	/	
	ย่านวัดเจียงฮิน	หอพัก/บ้านเช่า	/	
	ย่านชุมชนคูปูลุน	หอพัก/บ้านเช่า	/	
	ย่านชุมชนศรีวิชัย	หอพัก/บ้านเช่า	/	
	ย่านชุมชนสามัคคีพัฒนา	หอพัก/บ้านเช่า	/	
ตำบลช้างเผือก	ย่านมหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่-วัดกุเต้า	หอพัก/บ้านเช่า	/	/
	ย่านตลาดศิริวัฒนา (ธานินทร์)	หอพัก/บ้านเช่า	/	/
	ย่านศรีมงคล	หอพัก/บ้านเช่า	/	
	ย่านสันติธรรม	หอพัก/บ้านเช่า	/	/
	ย่านเจ็ดยอด - วัดเจ็ดยอด	หอพัก/บ้านเช่า	/	
	ย่านช่างเคียน - วัดช่างเคียน	หอพัก/บ้านเช่า	/	
	ย่านศูนย์ประชุมนานาชาติ	หอพัก/บ้านเช่า แคมป์คนงาน	/	
ตำบลพระสิงห์	ย่านวัดพระสิงห์	หอพัก/บ้านเช่า	/	/
	ย่านวิ่วลาย	หอพัก/บ้านเช่า	/	
ตำบลสุเทพ	ย่านหลังมหาวิทยาลัยเชียงใหม่	หอพัก/บ้านเช่า	/	
	ย่านตลาดต้นพะยอม	หอพัก/บ้านเช่า	/	
	ย่านวัดสวนดอก	หอพัก/บ้านเช่า	/	
	ย่านโป่งน้อย - วัดโป่งน้อย	หอพัก/บ้านเช่า	/	
	ย่านบ้านห้วยทราย - วัดห้วยทราย	หอพัก/บ้านเช่า แคมป์คนงาน	/	
	ย่านบ้านช่างทอง - วัดช่างทอง	หอพัก/บ้านเช่า	/	/
ตำบลแม่เหิยะ	ย่านวัดป่าจี้ - ดอยคำ	หอพัก/บ้านเช่า/ แคมป์คนงาน	/	
	ย่านวัดคำหนัก	หอพัก/บ้านเช่า	/	
	ย่านหมู่บ้านจัดสรรกาญจนา	แคมป์คนงาน	/	

พื้นที่		ประเภทที่อยู่อาศัย	ชาติพันธุ์	
			ไทใหญ่	อื่น ๆ เช่น มอญ, พม่า, มุสลิม พม่า, กะเหรี่ยง, คะฉิ่น, คะยาห์
ตำบลฟ้าฮ่าม	ย่านวัดท่ากระดาศ	หอพัก/บ้านเช่า	/	/
	ย่านวัดฟ้าฮ่าม	หอพัก/บ้านเช่า	/	
ตำบลหนองหอย	ย่านการเคหะหนองหอย 1 - 2	หอพัก/บ้านเช่า	/	
	ย่านแยกรวมโชค	แคมป์คนงาน	/	/
ตำบลแม่คือ	ย่านบ้านหนองโค้ง	แคมป์คนงาน	/	
ตำบลป่าแดด		แคมป์คนงาน	/	
ตำบลหนองป่าครั่ง	ย่านหนองประทับ	แคมป์คนงาน	/	/
ตำบลท่าศาลา	ย่านวัดบวรครกน้อย	หอพัก/บ้านเช่า/ แคมป์คนงาน	/	/
	ย่านวัดดอนจั่น	แคมป์คนงาน	/	
อำเภอสันกำแพง				
ตำบลตันเปา	ย่านบ้านหนองโค้ง	แคมป์คนงาน	/	
ตำบลสันกำแพง	ย่านหมู่บ้านจัดสรรกาญจน์ฯ วิลล์ โครงการ 1-4-5-14-23	แคมป์คนงาน	/	
อำเภอสันทราย				
ตำบลหนองหาร		แคมป์คนงาน	/	/
ตำบลสันทรายหลวง	ย่านหมู่บ้านจัดสรรกาญจน์ฯ วิลล์	แคมป์คนงาน	/	
อำเภอหางดง				
ตำบลสันผักหวาน	ย่านบ้านวัดถาวรธรรม - บ้านจัดสรรขวัญฯ	หอพัก/บ้านเช่า/ แคมป์คนงาน	/	
ตำบลหนองควาย	ย่านหมู่บ้านจัดสรรแสนฯ	แคมป์คนงาน	/	/
	ย่านวัดบ้านพ่อน	หอพัก/บ้านเช่า	/	/
อำเภอสารภี				
ตำบลหนองแฝก		แคมป์คนงาน	/	

แผนที่ 1 การกระจายตัวของแหล่งที่อยู่อาศัยของแรงงานข้ามชาติ
ในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ และอำเภอปริมณฑล
(สำรวจและจัดทำโดยโครงการวิจัยนี้)

6. ผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ในกลุ่มแรงงานข้ามชาติชาวไทยใหญ่

แม้ชาวไทยใหญ่จะมีประวัติศาสตร์ของการอพยพเข้ามาในภาคเหนือหลายระลอกตั้งแต่ก่อนการเกิดขึ้นของรัชชาติสมัยใหม่ (ประเทศไทย) แต่ปรากฏว่ากลุ่มผู้อพยพเข้ามาใหม่ประมาณสามทศวรรษที่ผ่านมา กลับถูกกำหนดด้วยกฎหมายการเข้าเมืองและกฎหมายแรงงานที่เข้มข้นจนทำให้ขาดหลักประกันในชีวิตหลาย ๆ ด้าน (อานันท์ กาญจนพันธุ์ และชัยพงษ์ สำเนียง 2557) การระบาดของโรคโควิด 19 ยิ่งทำให้เห็นชีวิตที่เปลี่ยนไป และเปราะบางของพวกเขาเหล่านี้ กล่าวคือในช่วงปลายเดือนมีนาคม 2563 ประเทศไทยได้เข้าสู่การระบาดของโรคโควิด-19 ซึ่งสามารถแพร่เชื้อจากคน

สู่คนได้อย่างรวดเร็ว ผู้ติดเชื้อหลายรายล้มป่วยลงฉับพลันในสถานะที่ไม่สามารถต้านทานไวรัสชนิดนี้ได้ ในขณะที่สังคมยังไม่มีความรู้ความเข้าใจในไวรัสนี้มากนัก โดยเฉพาะในประเด็นระบาดวิทยาและสาธารณสุขเนื่องจากเป็นสายพันธุ์ใหม่ ทำให้ไม่มีมาตรการรับมืออย่างทันทั่วถึง (ไม่มีวัคซีนป้องกันและยารักษาที่ตรงสาเหตุ) ทำให้มีจำนวนผู้ติดเชื้อ ล้มป่วย และเสียชีวิตเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากทั่วโลกและเป็นไปในระยะเวลาอันรวดเร็ว

การแพร่ระบาดทวีความรุนแรงอย่างมากในหลายประเทศตั้งแต่ช่วงมีนาคม 2563 ในขณะที่การควบคุมโรคในระยะแรกไม่ใช้การค้นพบยารักษาหรือวัคซีนป้องกันโรค ในวันที่ 29 กุมภาพันธ์ 2563 กระทรวงสาธารณสุขได้ประกาศให้โรคโควิด-19 เป็นโรคติดต่ออันตรายตาม พ.ร.บ. โรคติดต่อ พ.ศ. 2558 และให้ผู้ว่าราชการจังหวัดมีอำนาจออกคำสั่งกักตัวผู้สงสัยว่าติดเชื้อ หรือสั่งปิดสถานที่เสี่ยงได้ ซึ่งแต่ละจังหวัดอาจมีมาตรการแตกต่างกันไป บางแห่งถึงขั้น “ปิดเมือง” ห้ามคนออกนอกพื้นที่ (ศุภวุฒิ สายเชื้อ, 2563, น. 16 – 26)

จากรายงานของกองโรคไม่ติดต่อ กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข (โสภิต นาสีบ, 2564) สรุปว่าเมื่อมาถึงการแพร่ระบาดระลอกที่สามตั้งแต่เดือนเมษายน 2564 เป็นต้นมา ธนาคารโลกประเมินการเติบโตทางเศรษฐกิจของไทยในปี 2564 ให้เหลือเพียงร้อยละ 2.2 โดยศูนย์วิจัยกสิกรไทยคาดการณ์ว่านักท่องเที่ยวต่างชาติจะลดลงเหลือเพียง 1.5 แสนคน เนื่องจากรัฐบาลไทยยังใช้มาตรการควบคุมการระบาดซึ่งไม่เอื้อต่อกิจกรรมการท่องเที่ยว ในขณะที่สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติรายงานว่าการระบาดอย่างหนักในระลอกที่สามจะทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจภายในประเทศลดลงอีกครั้ง โดยเฉพาะการบริโภคและการลงทุนของภาคเอกชนที่ลดลงร้อยละ 2.5 ในช่วงไตรมาสสามของปี สถานการณ์โควิด-19 มีความรุนแรงและกระจายไปในวงกว้างมากขึ้น ทำให้มีการบังคับใช้มาตรการล็อกดาวน์ในพื้นที่สีแดงเข้มจำนวน 29 จังหวัด ซึ่งคิดเป็นมูลค่าเศรษฐกิจรวมกว่าร้อยละ 77 ของ GDP ทั้งประเทศ นอกจากนี้การจ้างงานได้รับผลกระทบรุนแรง โดยเฉพาะในภาคบริการ

สำหรับผลกระทบด้านสังคม รายงานฉบับเดียวกันระบุว่า ผู้ที่ได้รับผลกระทบรุนแรงมากที่สุดในการระบาดตั้งแต่เดือนมีนาคม 2563 เป็นต้นมา คือกลุ่มประชาชนผู้มีรายได้น้อย รวมถึงกลุ่มเปราะบาง ได้แก่ ผู้สูงอายุ คนพิการ และคนเจ็บป่วย ซึ่งเป็นผลจากการสูญเสียรายได้ ทั้งจากการถูกเลิกจ้าง งานน้อยลง และกลายเป็นผลกระทบต่อเนื่องไปสู่การลดลงของคุณภาพชีวิต การไม่สามารถเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพและต่อเนื่อง หรือการไม่สามารถเข้าถึงบริการสาธารณสุข เมื่อถึงการระบาดในระลอกที่สอง ผลกระทบด้านสังคมยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้นกับประชาชนกลุ่มเปราะบางเหล่านี้ โดยส่วนหนึ่งเป็นเพราะผู้หารายได้หลักในครอบครัวของกลุ่มเปราะบางมักทำงานนอกระบบ ทำให้ขาดความมั่นคงของงานและรายได้อยู่ตั้งแต่ก่อนการระบาด ส่วนเด็กในครอบครัวยากจนมีความสามารถในการเข้าถึงการเรียนออนไลน์น้อยกว่าเด็กฐานะดี ผู้ปกครองมีความพร้อมและความสามารถในการเรียนร่วมกับลูกน้อยกว่า ผู้สูงอายุที่มีโรคประจำตัวในครอบครัวเปราะบางเข้าถึงบริการทางแพทย์ลดลงมากกว่า (ไศภิต นาสืบ, 2564, น. 10 – 13)

ขณะที่มีการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด 19 มีคำกล่าวของแรงงานข้ามชาติชาวไทใหญ่กลุ่มหนึ่งที่ว่า “รัฐบาลมีโครงการเรา [คนไทย] รักกัน แต่พวกเรา [ชาวไทใหญ่] กลับถูกทิ้ง” เป็นการสะท้อนภาพชีวิตของพวกเขาได้เป็นอย่างดีจากการได้รับผลกระทบการแพร่ระบาด นอกจากนี้ยังถูกซ้ำเติมด้วยความรุนแรงเชิงโครงสร้างจากนโยบายต่าง ๆ ในที่นี้จะอธิบายผ่านประสบการณ์ของกรณีศึกษาดังต่อไปนี้

รายได้หด – หาย เนื่องจากการถูกเลิกจ้างหรือถูกลดเวลางาน

ในบรรดาแรงงานข้ามชาติชาวไทใหญ่ในเขตเมืองเชียงใหม่ที่ให้ข้อมูลจำนวน 38 ราย ซึ่งประกอบด้วย ลูกจ้างร้านค้า-ร้านอาหาร ลูกจ้างโรงพิมพ์ กรรมกรก่อสร้าง แรงงานในภาคการเกษตร พนักงานรักษาความปลอดภัย (ยาม) แม่บ้านทำความสะอาดในมหาวิทยาลัย แม่บ้านตามบ้านและสถานประกอบการต่าง ๆ แรงงานรับจ้างทั่วไป และผู้ประกอบการรายย่อย (ขายอาหาร) ซึ่งใน

จำนวนนี้มีบางส่วนที่ทำงานมากกว่าหนึ่งที่ เช่น เป็นแม่บ้านและลูกจ้างร้านอาหาร เป็นพ่อบ้านร้านอาหารและยามคอนโด หรือรับจ้างทั่วไปและเก็บของเก่าขาย ในมิติสถานะทางกฎหมาย พบว่า ส่วนใหญ่ถือเอกสารพาสปอร์ตและวีซ่า นอกจากนี้มีทรัพยากรที่ถือบัตรบุคคลบนพื้นที่สูง สองรายถือบัตรผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียน (10 ปี เลขหัวศูนย์) และหนึ่งรายถือบัตรประชาชนไทย (เลขหัว 8 กลุ่มผู้แปลงสัญชาติ) เมื่อพิจารณาผลกระทบโดยภาพรวมแล้ว ทั้งหมดมีประสบการณ์ร่วมกัน คือ การถูกเลิกจ้างหรือถูกลดเวลาทำงาน ซึ่งมีผลโดยตรงทำให้ขาดรายได้ในขณะที่ค่าใช้จ่ายรายเดือนเพิ่มมากขึ้นจากปัจจัยหลักคือ 1) การต้องซื้อหาอุปกรณ์เพื่อดูแลตัวเองจากโรคโควิด-19 เช่น หน้ากากอนามัย เจลแอลกอฮอล์ และชุดตรวจ ATK 2) ในกรณีที่มีลูกในวัยเรียน ครอบครัวยังต้องมีค่าใช้จ่ายเพิ่มจากการให้ลูกหยุดเรียนมาอยู่บ้าน (ค่าข้าวกลางวัน ค่าขนม ค่าบริการสัญญาณอินเทอร์เน็ตความเร็วสูง) กรณีศึกษาหลายรายระบุว่าต้องใช้ชีวิตแบบเดือนชนเดือน ไม่มีเงินเหลือเก็บ มีบางรายขอหยิบยืมจากญาติและเพื่อน แต่ไม่มีรายได้อาศัยเงินกู้ยืมจากระบบเนื่องจากมีดอกเบี่ยสูงและกลัวการถูกคุกคามจากการทวงหนี้

อ้อม อาชีพแม่บ้านตามบ้านเล่าว่า ตนตกงานอยู่ร่วม 6 เดือนตั้งแต่การระบาดในระลอกแรก ช่วงที่ทำการเก็บข้อมูลสามารถกลับมาทำงานได้แล้ว แต่ปรับลดเวลาเป็นสามวันต่อสัปดาห์ร่วมกับการเก็บของเก่าขาย มีรายได้ต่อเดือนทั้งหมด 4,800 บาท โดยปัจจุบันอ้อมกลายเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ต้องดูแลลูกชายวัย 10 ขวบ 1 คน ในขณะที่ช่วงของการแพร่ระบาดระลอกแรกนั้น ทั้งครอบครัวสามคน (รวมอดีตสามีด้วย) มีรายจ่ายอยู่กว่าหนึ่งหมื่นบาท

“มีทั้งค่าบ้านที่ต้องจ่าย ค่าไฟ ค่ามอไซด์ ค่ากิน มันอยู่แทบไม่ได้ รายได้ลดลงไปเยอะ งานของแฟนก็ไม่ค่อยได้ทำ สุขภาพร่างกายก็ไม่ค่อยดี” (สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2565)

เช่นเดียวกัน หญิง อดีตลูกจ้างร้านอาหารที่เล่าว่า

“รายได้ลดลงมาก ทำงานไม่ได้ หยุذب้าง ย้ายงานใหม่บ้าง โควิด เข้าก็หยุดอีก แทบจะไม่ไหว ค่าห้องก็สองพันห้า จนต้องย้ายมาอยู่ กับน้องชายช่วยกันหารค่าใช้จ่าย น้องชายเองก็ได้ทำงานแค่ครึ่งวัน ช่วงที่โควิดระบาดหนักตอนนั้นเจ้านายให้หยุดงานอาทิตย์ละสามวัน” (สัมภาษณ์ 29 ธันวาคม 2564)

ปัจจุบันรายได้ของหญิงอยู่ที่เดือนละประมาณแปดพันบาทในขณะที่ ก่อนสถานการณ์โควิด-19 เคยมีรายได้เดือนละกว่าสองหมื่นบาท

ในกรณีของวาน อติตลูกจ้างในฟาร์มโคนม ซึ่งก่อนการระบาดเคยมี รายได้ถึงเดือนละหมื่นสามถึงหมื่นสี่พันบาท เมื่อโควิด-19 ระบาดทำให้รายได้ลดลงอย่างมากเหลือเพียงเจ็ดถึงแปดพันบาท “ตอนนี้ไม่มีเงินเก็บเลย ใช้แบบ เดือนชนเดือน” (สัมภาษณ์, 29 ธันวาคม 2564)

แรงงานในภาคการเกษตรกล่าวในทำนองเดียวกันว่า รายได้ลดลง เนื่องจากราคาผลผลิตตกต่ำต่อเนื่องและการปิดตลาดทำให้ขายผลผลิตไม่ได้

“ก่อนมีโควิด ชาวเกษตรกรก็เจอผลกระทบจากลูกเห็บ ลินค้าเสียหายอย่างฝรั่งและไม่ได้รับการเยียวยา รายได้ของปีนั้นก็ขาดหายไปเลย พอมาหยังล่ำโย ซ่อล่ำโยกำลังจะสวย เจอพายุลูกเห็บแต่ ผ่านไปสักพักเจอภาวะน้ำแล้ง ใส่น้ำยังใหลูกก็ไม่สวย ลักพักกะว่า จะหยังกับล่ำโยอีกรอบก็มาเจอโควิดอีก จะเก็บไปขายก็ขาดทุน ไม่เก็บก็ขาดทุนอยู่ดี”... “โดนพ่อค้ากดราคา [ฝรั่ง] บอกว่าตลาด ปิดแล้วไม่มีใครเดินตลาดด้วย ผมกับเจ้านายก็ไม่รู้จะเอาสินค้าไปขายที่ไหนก็ต้องขายให้กับพ่อค้าคนกลางแล้วเขาก็มากดราคา ขายก็โลละ 20 กว่าบาทก็ลดลงมาเหลือ 16 17 บาท การทำงาน ในสวนไม่มีเวลากำหนดแน่นอน ขึ้นอยู่กับการห่อการเติบโต ใน 1 เดือนจะได้รับค่าจ้างประมาณ 5 – 6 พันบาท เนื่องจากไม่ได้ทำงาน ต่อเนื่องทุกวัน ส่วนภรรยาจะได้เดือนละ 3 – 4 พัน เราทำงานให้นายจ้างก็จริงแต่เขาก็ไม่ได้จ่ายให้เราทุกวัน เขานับตามวันที่เราไปทำงาน”... “เราไม่มีเงินหาเช่ากินค้ำ ลำบากมาก รายได้ก็หายไป ครั้งนี้ เนื่องจากราคาสินค้าเกษตรไม่ดี แล้วการจ้างงานก็ลดลง

จากที่เคยจ้างแรงงาน 10 คนก็ลดลงเหลือแค่ 2 – 3 คน ทำให้ตงงานกัน จะไปรับจ้างที่อื่นก็ไม่กล้าเพราะทางผู้ว่าฯ ประกาศว่าให้ระวังคนต่างด้าวหลบหนีมาซุกซ่อน” (แม่เงิน, จาย, สาย, สัมภาษณ์, 18 กันยายน 2565)

กรณีศึกษาที่เป็นลูกจ้างยังเผยให้เห็นอีกว่า ด้วยความสัมพันธ์แบบพึ่งพาพวกเขาจึงไม่กล้าต่อรองกับนายจ้าง เพราะสถานะเช่นนี้การยังมั่งงานทำถือว่าโชคดีที่สุด (กลัวตงงาน) (สัมภาษณ์, จอม, 9 ธันวาคม 2564) ในกรณีของวิน นายจ้างยังให้ที่พักพร้อมอาหารสามมื้อ ในขณะที่พรหล้า แม่บ้านในมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งเผยว่า ครั้งหนึ่งตนต้องทำงานเพิ่มมากขึ้นจากที่ต้องดูแลวันละหนึ่งเตียงมาเป็นสองเตียง (เตียงสามชั้น) เป็นเวลากว่าครึ่งเดือน เนื่องจากเพื่อนที่เป็นแม่บ้านชาวไทยใหญ่เหมือนกันติดโควิด โดยที่เธอไม่ได้รับค่าแรงเพิ่มแต่ไม่กล้าเรียกร้องเพราะกลัวตงงานเนื่องจากช่วงนั้นเธอเป็นคนเดียวที่ต้องหาเลี้ยงสมาชิกในครอบครัวอีกสองคน (สัมภาษณ์, 7 เมษายน 2565)

ประเด็นสำคัญต่อมา คือ พวกเขาส่วนใหญ่ยังต้องเตรียมเงินส่วนหนึ่งไว้สำหรับการต่ออายุวีซ่า ใบอนุญาตทำงานและเอกสารอื่น ๆ ซึ่งตกรายละเอียดเกือบหนึ่งหมื่นบาทต่อปี ซึ่งถือเป็นเรื่องที่ทำไต่ยากมากในสถานการณ์เช่นนี้ (หลายรายใช้บริการจากนายหน้าด้วย ในขณะที่ผู้ถือบัตรบุคคลบนพื้นที่สูงและบัตรสิบปีจะมีค่าใช้จ่ายลดลงมามากพอสมควร) เช่นคำบอกเล่าจาก จอม ลูกจ้างร้านขายขนมในตลาดสดแห่งหนึ่งว่า

“ปัญหาใหญ่ในตอนนี้ คือ กำลังจะสิ้นปี ทำให้ต้องทำเรื่องต่อวีซ่า ซึ่งมีค่าใช้จ่ายสูง ค่า ตม. 1,900 ค่ารายงานตัว 250 ค่ากรมแรงงาน 2,500 ค่าตรวจสุขภาพ ยังไม่รวมค่านายหน้า ซึ่งรวมแล้วกว่า 8,500 บาท นี่คือค่าใช้จ่ายที่ต้องเตรียมไว้ทุกปี แต่ตอนนี้เหลือเงินติดตัว 9,900 บาท ซึ่งบางส่วนถูกเบิกออกไปจ่ายสำหรับทำบัตรบ้างแล้ว” (สัมภาษณ์, 9 ธันวาคม 2564)

นอกจากนี้ในสถานการณ์โควิด-19 ยังพบว่ามีกรเรียกเก็บค่าใช้จ่ายเพิ่มเติมเพื่อตรวจเชื้อโรคจากสถานพยาบาล จำนวน 3,000 บาท (ตอนหลังจึงมีการร้องเรียนเพื่อทบทวน จึงลดลงเหลือ 2,300 บาท ซึ่งถือว่าสูงอยู่ดี) ซึ่งเป็นภาระที่ซ้ำเติมให้แรงงานข้ามชาติอยู่ในสภาวะย่ำแย่ลงไปอีก เช่นในกรณีของสายและครอบครัว

“ปัญหาต่อบัตรในช่วงโควิดที่ผ่านมาเจอลักษณะการทำงานที่ซ้ำซ้อนและต้องเสียเงินซ้ำซ้อน เช่น ในตอนนั้นกำลังไปต่อบัตรให้ภรรยา ทางโรงพยาบาลให้ตรวจโควิดไปแล้วหนึ่งรอบ ในวันเดียวกันเมื่อไปถึงอำเภอกลายเป็นว่าอำเภอจะให้ตรวจซ้ำอีกครั้งและเสียเงินเพิ่ม 100 บาท ทั้งที่แจ้งกับอำเภอไปแล้วว่าตรวจที่โรงพยาบาลแล้ว แต่เจ้าหน้าที่ก็ถามว่าไหนเอาหลักฐานมา เผลอียว่ผมได้ถ่ายไว้เลยยื่นให้เขาดู ไม่นั้นได้จ่ายเพิ่มแน่” (สัมภาษณ์, 18 กันยายน 2565)

อยู่ในระบบประกันสังคมหรือไม่ สภาพแทบไม่แตกต่างกัน

เมื่อพิจารณาข้ามระหว่างกลุ่มที่อยู่ในระบบและนอกระบบประกันสังคมพบว่า สถานการณ์ของกรณีศึกษาแทบไม่แตกต่างกัน ในที่นี้มีกรณีศึกษาที่อยู่ในระบบประกันสังคมไม่ถึงสิบคน นั่นคือไม่ถึงหนึ่งในสามของกรณีศึกษาทั้งหมด (38 คน) ส่วนใหญ่เป็นแรงงานอยู่ในสถานประกอบการที่แน่นอน เช่น แม่บ้านและพนักงานรักษาความปลอดภัย และมีเพียงหนึ่งรายในภาคการเกษตร ทั้งหมดมีประสบการณ์คล้ายคลึงกัน สรุปได้ดังนี้ 1) ไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารเนื่องจากมีข้อจำกัดด้านเทคโนโลยีสื่อสาร (มือถือ เว็บไซต์ แอปพลิเคชัน) 2) การอ่านเขียนภาษาไทยระดับต่ำโดยเฉพาะกลุ่มแม่บ้านอายุ 30 ปีขึ้นไปที่ไม่ได้เรียนหนังสือ 3) ไม่มีเวลาเสาะหาข้อมูลเพราะวุ่นกับการเอาชีวิตรอดรายวันและดูแลครอบครัว 4) การดำเนินการค่อนข้างยุ่งยากและต้องเดินทาง ทำให้เสียเวลาและค่าน้ำมัน โดยเฉพาะแรงงานภาคการเกษตร

ซึ่งอยู่ห่างไกลออกไป 5) ยังมีกรณีที่น่ายั้งใจไม่ได้ดำเนินการให้และตนไม่กล้าเรียกร้อง จึงทำให้ไม่ได้รับการช่วยเหลือในช่วงการแพร่ระบาด ไม่แตกต่างจากแรงงานนอกระบบ ซึ่งสอดคล้องกับที่องค์กรภาคประชาสังคมด้านแรงงานข้ามชาติหลายที่ได้เคยสรุปไว้ (ประชาไท, 2563ก; ประชาไท, 2563ข; นนทบุรีไผ่เจริญ และมารีย์ม อัมหมัด, 2563; Decode, 2563)

กรณีเมื่อแรงงานเหล่านี้ติดเชื้อโควิด-19 จึงมีภาพของการเข้ารับบริการทางการแพทย์ของรัฐอย่างยุ่งยากและน่าเวทนา ในที่นี้มีกรณีตัวอย่างของแม่บ้านทำความสะอาดรายหนึ่ง ที่ทำให้เห็นว่าถึงแม้จะอยู่ในระบบประกันสังคมและอยู่ในสถานประกอบการที่มีขนาดใหญ่และมีระบบดูแลค่อนข้างดีก็ไม่ได้หมายความว่า จะได้รับการดูแลที่ดีกว่าแต่อย่างใดเลย และที่สำคัญยังไม่ได้รับความช่วยเหลืออย่างเป็นทางการจากรัฐจากสถานประกอบการด้วย (ประสบการณ์นี้คล้ายกับเพื่อนแม่บ้านชาวไทใหญ่อีกหนึ่งในที่ทำงานเดียวกัน)

“พอตรวจขึ้นสองขีด เช็กสิทธิ์รักษาปรากฏว่าอยู่ที่แม่ฮ่องสอนเลยไปปรึกษาพ่อหลวง [ผู้ใหญ่บ้าน] เขาแนะนำให้ไปอนามัย พอไปถึงอนามัยเต็มแล้ว จึงไปกาตหลวง [โรงพยาบาลเทศบาลใกล้กับตลาดวโรรส] พอไปกาตหลวงโรงพยาบาลตรงนั้นไม่รับไทใหญ่ ตอนนั้นเลยนั่งรถเครื่องไปกับน้องอีกคนที่ติดเชื้อเหมือนกัน ไปที่โรงพยาบาลป่าแงะ [โรงพยาบาลนครพิงค์] แต่โรงบาลหมดเวลาแล้วจึงต้องไปเช้าอีกวัน ไปถึงก็ไม่ได้ตรวจอะไร เขาถามแต่ว่าแพ้ยอะไร ยาที่ได้ก็เป็นฟ้าทะลายโจร แก้วปวด แก้วไข้ ยาลดน้ำมูก ยาขับเสมหะ” (พรหล้า, สัมภาษณ์, 7 เมษายน 2565)

ในกรณีของวัคซีนป้องกันโรคโควิด-19 พบข้อมูลสอดคล้องกัน คือ การฉีดในช่วงแรกแทบเป็นไปไม่ได้ที่แรงงานข้ามชาติจะสามารถเข้าถึงได้ฟรี หลายภาคส่วนให้ความเห็นตรงกันว่าเป็นเพราะรัฐบาลไทยอาจจำกัดสิทธิ์สำหรับคนไทยก่อน โดยไม่ได้พิจารณาถึงความเสี่ยงของการรับเชื้อ เพราะหากเป็นเช่นนั้นกลุ่มแรงงานข้ามชาติน่าจะต้องเป็นกลุ่มแรก ๆ ที่ได้รับเนื่องจาก

มีความเสี่ยงสูงทั้งจากสภาพการทำงานและรูปแบบการพักอาศัยที่มักเป็นกลุ่มแออัด และไม่ถูกสุขลักษณะ ดังนั้นกรณีศึกษาในเชียงใหม่จึงรายงานตรงกันว่า การฉีดวัคซีนฟรีสำหรับพวกเขานั้นเป็นไปอย่างล่าช้า ส่วนใหญ่ได้รับในช่วงครึ่งหลังของปี 2564 หากรายได้ต้องการวัคซีนก่อนจำเป็นต้องออกค่าใช้จ่ายเองเหมือนกรณีของคนไทยในช่วงแรก (สองเข็ม ราคา 2,054 ค่าบริการอีก 250 บาท) แต่ปัญหาที่หลายรายประสบ นั่นคือ การลงทะเบียนที่มีกาดำเนินการแบบออนไลน์และเป็นภาษาไทย ซึ่งทำให้มีข้อจำกัด บางรายต้องขอให้เพื่อนร่วมงานหรือญาติทำให้ นอกจากนี้คือการได้รับข้อมูลไม่ตรงกันทำให้แรงงานและนายจ้างเกิดความสับสนและมีความคิดขัดแย้งกัน สภาพการณ์เช่นนี้ยังทำให้พวกเขาตกอยู่ในความเสี่ยงต่อการติดเชื้อและอาจเป็นอันตรายต่อชีวิต นอกจากนี้การไม่ฉีดวัคซีนยังเสี่ยงต่อการถูกสังคมกดดันและประมาณว่าไม่กระตือรือร้นในการป้องกันตัวเองทำให้สังคมมีความเสี่ยงตามไปด้วย ทั้งหมดทำให้พวกเขามีปัญหาในการทำงานเนื่องจากนายจ้างไม่กล้ารับ นอกจากนี้ยังมีความเสี่ยงอันเกิดจากข่าวการได้รับวัคซีนแล้วเสียชีวิตหรือล้มป่วยซึ่งทำให้เกิดกระแสความหวาดกลัวสำหรับชุมชนแรงงาน และที่สำคัญการให้วัคซีนของรัฐไทยยังมีนัยของการสร้างบุญคุณมากกว่าการจัดทำให้ตามสิทธิขั้นพื้นฐานที่ควรได้รับ

กลุ่มเยาวชนแรงงานข้ามชาติไทใหญ่แสดงความเห็นไว้อย่างน่าสนใจว่า

“คนต่างด้าวไปลงทะเบียนฉีดไม่ได้ พอเราไปเขาจะบอกฉีดให้คนไทยก่อน เจ้านายหรือคนก็จะถามว่าทำไมไม่ไปฉีด รัฐบาลประกาศให้ฉีด เราก็ออยากฉีดแต่เขาไม่ให้สิทธิ์เรา เราไปทำงานก็ไม่ได้เพราะไม่มีใบฉีด ผมไปมาสวมสี่ครั้งแต่ไม่ได้ บางทีประกาศว่าสำหรับพี่น้องแรงงานแต่พอไปถึงเราก็ไม่ได้เพราะเขาจะฉีดให้ชาวไทยก่อน ถ้าเหลือถึงจะฉีดให้เรา”... “ฉีดซิโนฟาร์ม เสียเงิน แต่ตอนนั้นกลัวมาก กลัวฉีดไปแล้วตายจะไม่ได้เห็นหน้าพ่อแม่อีก เพราะข่าว

ก็ออก”.... “ดูข่าวตามเฟส เราก็ไปตามทุกที่ แต่ก็ไม่ได้เพราะเขาไม่ให้ พอไปอีกทีคิวหมดบ้าง ตอนนั้นโมโหมากอยากจะร้องไห้ ทั้งที่เราใช้จ่ายภาษีเหมือนกัน ทำทุกอย่างถูกต้อง”... “เจ้านายเขาไม่สนใจ เราต้องดิ้นรนเอาเอง เจ้านายเขาอยากให้เราคิดแต่เขาไม่ออกเงินให้ แต่ช่วงโควิดเราออกไปไหนเขาก็จะคอยจ้องและห้าม เพราะกลัวเราเอาโควิดมาติด”...เจ้านายชอบพูดว่าลูกจ้างไม่รู้เรื่องอะไรหรอก ตัวเองเป็นคนไทยรู้ข่าวมากกว่า เช่น ตอนแรกบอกว่าจะจองวัคซีนต่างประเทศให้ฉีด พอไปถามก็บอกว่าเราไม่รู้เรื่องหรอก เวลาเมื่อไหร่เขาก็จะส่งจดหมายมาถึงหน้าบ้าน เราก็รอ แต่เราติดต่อผ่านเพื่อนถ้าไม่มีเพื่อนในกลุ่มเราไม่รู้หรอกจะมามั้วรอเจ้านายไม่ได้อะไรเลย”... “ที่ได้ฉีดถึงแม้จะเสียเงินก็ขอกราบขอบพระคุณ [ชื่อหน่วยงานของรัฐ] ผมลงทะเบียนไปรอบสอง ใช้เวลาสามชั่วโมงกว่าจะลงได้ อันนี้เขาไม่แบ่งสัญชาติ ขึ้นอยู่กับว่าเราจองได้หรือไม่ มีเงินหรือไม่” (เครือ, วาน, จอม, ทอง, อ่อน, สัมภาษณ์, 29 ธันวาคม 2564

อย่างไรก็ตาม พบว่า ยังมีแรงงานบางกลุ่มที่ไม่ได้ถูกเลิกจ้างหรือลดเวลางาน ทำให้ได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจน้อยกว่ากลุ่มแรงงานข้างต้น ในที่นี้คือยามและพ่อบ้านแม่บ้านในโรงพยาบาล (สัญญาจ้างบริษัทประมูล) อย่างไรเสียแม้จะไม่มีผลกระทบเรื่องรายได้ แต่กลับพบว่ามีความเสี่ยงเพิ่มสูงขึ้นจากการทำงานในพื้นที่ที่มีผู้ติดเชื้อโควิด-19 และที่สำคัญพวกเขายังกลายเป็นกลุ่มแรก ๆ ที่ได้รับมอบหมายให้เข้าไปทำงานในพื้นที่เสี่ยงสูง เช่น ในจุดคัดกรอง ห้องตรวจ ห้องพักคนไข้ โดยเฉพาะแม่บ้านที่มีโอกาสได้สัมผัสกับอุปกรณ์หรือขยะที่ปนเปื้อนเชื้อโรค ผลกระทบตามมาคือความกังวลว่าจะติดเชื้อหรือแม้กระทั่งอยู่ในกลุ่มเสี่ยงที่ต้องกักตัว 14 วันและทำให้ขาดรายได้ นอกจากนี้คือเป็นภาระงานที่เพิ่มเข้ามาภายหลังแต่ไม่ได้รับค่าแรงเพิ่ม ดังกรณีของ หอม, ชัย, ตี และแมน แม้ว่าสถานประกอบการจะมีการตรวจเชื้อให้สัปดาห์ละสองครั้ง แต่ยังเทียบไม่ได้กับความเสี่ยงต่าง ๆ ที่มี ประสบการณ์จาก หอม เล่าว่า

“ที่โรงพยาบาลเวลาที่ต้องทำความสะอาดพิเศษ หัวหน้าก็จะดึงเราไปเพราะคนอื่นทำไม่เป็น ในจุดกักตัว เราก็ก็นั่งดูตรงนั้นเวลามีคนไข้มา ต้องเป็นคนไปส่งข้าวส่งน้ำ ส่งเสื้อผ้า ช่วงเที่ยงต้องไปเก็บขยะและส่งข้าวอีกครั้ง ส่วนตอนเย็นก็ไปส่งผ้าขนหนู คนอื่นเขาทำไม่เป็นเขาก็ไม่ให้คนอื่นเข้าไป มีเราคนเดียวที่ต้องไปทำ ตรงนั้นก็มีแม่บ้านประจำอยู่แต่เขาจะทำหน้าที่ช่วยจากด้านนอก ตอนนั้นมีห้องอยู่สี่สิบกว่าห้อง เราทำคนเดียวทั้งหมด เป็นงานที่หนักแต่ไม่ได้เงินเพิ่ม ช่วงโควิดระลอก 2 – 3 ถ้าหากบริษัทมีคนติดเราจะเป็นคนไปเวียนโอที หากที่ไหนไม่มีคนเราก็จะไปขึ้นแทนหนักมากแต่ก็ยอมเพราะได้เงินเพิ่ม บางครั้งจะมีพนักงานภายในติดโควิด เจ้าหน้าที่ของศูนย์ได้หยุดแต่แม่บ้านก็ไม่ได้หยุด” (สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2565)

รายได้ที่ลดลงมีผลกระทบข้ามแดนถึงสมาชิกครอบครัวที่รัฐฉาน

แรงงานข้ามชาติกลุ่มกรณีศึกษาว่าร้อยละ 80 มีการส่งเงินกลับบ้านที่รัฐฉานให้กับครอบครัวของตนอยู่เป็นประจำทุกเดือนหรือทุกสามเดือน โดยในนี้ยังพบว่า มีหารายที่ต้องรับผิดชอบส่งเงินให้กับครอบครัวของคู่ชีวิตด้วย นอกจากนี้ข้อมูลการวิจัยไม่พบว่าหน้าที่ของการส่งเงินกลับบ้านนั้นจะติดอยู่กับบทบาททางเพศ เพราะแรงงานทั้งชายและหญิงต่างมีภาระในการส่งเงินกลับเช่นกัน แม้ว่าในบางรายจะระบุว่าในครอบครัวของตนภาระเหล่านี้มักจะตกอยู่กับลูกสาวมากกว่าก็ตาม

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าผลกระทบจากรายได้ที่หด-หาย ของแรงงานข้ามชาติไทใหญ่ในช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ตั้งแต่ปี 2563 เป็นต้นมานั้นไม่เพียงกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขาในเมืองไทย แต่มีความเสี่ยงต่อชีวิตความเป็นอยู่ของครอบครัว (ส่วนใหญ่ คือ พ่อและ/หรือแม่ ญาติสูงอายุ พี่น้อง และบางกรณีคือลูกด้วย) ที่อาศัยอยู่ในรัฐฉานและพึ่งพารายได้จากพวกเขาเพื่อความอยู่รอด ทุกกรณีระบุตรงกันว่าตั้งแต่เกิดการแพร่ระบาด

ทำให้พวกเขาต้องปรับแผนการส่งเงินกลับบ้าน แม้ทุกรายจะระบุว่ามีความกังวลถึงคุณภาพชีวิตของครอบครัวในรัฐฉานที่อาจจะลดลงเนื่องจากภาวะของการขาดเงินส่งกลับและต้องเผชิญกับการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 เช่นกัน แต่นั่นก็เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้เพราะพวกเขาจำเป็นต้องรักษาสมดุลเพื่อความอยู่รอดของชีวิตทั้งในเมืองไทยและที่รัฐฉานให้ได้จนกว่าสถานการณ์จะดีขึ้น ซึ่งปรากฏว่าแม้ในช่วงของการเก็บข้อมูลในปี 2565 แล้วพบว่าทุกรายยังไม่สามารถนำส่งเงินกลับบ้านในจำนวนเท่าที่เคยส่งให้ก่อนการแพร่ระบาดได้ นอกจากนี้ยังมีอีกสองรายที่ระบุว่า โครงการสร้างบ้านให้พ่อแม่ที่รัฐฉานได้รับผลกระทบจากโควิด-19 โดยตรง ทำให้บ้าน (งบประมาณ 1 – 3 แสน) ใช้เวลาสร้างกว่าสามปียังไม่แล้วเสร็จ (หอม, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2565; วาน สัมภาษณ์, 29 ธันวาคม 2565)

“เครียดเรื่องค่าใช้จ่ายยั้งตัวเราทั้งทางบ้านที่พม่า ก่อนโควิดส่งเงินปีหนึ่งสามสี่ครั้ง หรือส่งของ เช่น ผงชูรส ตอนนี้ส่งเงินน้อยลง แต่ส่งของเยอะขึ้นแทน เพราะที่โน่นก็ลำบากโดนปิดหมู่บ้าน เขาไม่ให้คนออกไปไหน” (เครือ, สัมภาษณ์, 29 ธันวาคม 2565)

ข้อมูลที่ประมวลได้พบว่า ก่อนเกิดการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 แรงงานเหล่านี้ส่งเงินกลับบ้านในจำนวนที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับรายได้และความจำเป็น (เช่น จำนวนสมาชิกที่ต้องรับผิดชอบ) ตั้งแต่สูงสุด คือ เดือนละหนึ่งหมื่นบาท ไปจนถึงต่ำสุดที่สี่พันบาท แต่ระหว่างการแพร่ระบาดมาจนถึงปี 2565 การส่งเงินกลับบ้านลดลงเหลือสูงสุดอยู่ที่หกพันบาท ไปจนถึงต่ำสุดคือ หนึ่งพันบาท พร้อมการปรับแผนการส่งที่มีตั้งแต่การลดความถี่ของการส่งกลับ (เช่น เดือนละครั้งเป็นสองถึงสี่เดือนครั้ง) การส่งเป็นสิ่งของอุปโภคไปแทน ไปจนถึงการร้องขอให้พี่น้องคนอื่นส่งให้แทน (หากเขาเหล่านั้นได้รับผลกระทบหรือมีภาระน้อยกว่า)

สุขภาวะย่ำแย่จากความเครียด ความรุนแรง การหย่าร้าง และโภชนาการต่ำ

ประเด็นนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากสภาวะทางเศรษฐกิจของแรงงานข้ามชาติตั้งที่กล่าวมาข้างต้นซึ่งมีผลกระทบต่อสุขภาวะในช่วงการแพร่ระบาด นอกจากนี้ยังอาจเป็นแผลเป็นที่สร้างผลกระทบในระยะยาวอีกด้วย ในที่นี้พบว่าสุขภาวะที่ย่ำแย่ครอบคลุม 1) ความเครียดอันเกิดจากรายได้ที่หด – หาย และตั้งรับไม่ทันในขณะที่รายจ่ายแต่ละเดือนมีเพิ่มมากขึ้น และไม่ได้ได้รับการช่วยเหลือเยียวยาใด ๆ จากมาตรการของรัฐ อีกทั้งการได้รับวัคซีนยังเป็นเรื่องยากและได้การเลือกปฏิบัติ สภาวะความเครียดสะสมทำให้หลายรายมีอาการนอนไม่หลับ ปวดหัว หวาดกลัว หงุดหงิดคิดไปเอง ท้อแท้ สิ้นหวัง ซึ่งแน่นอนว่ามีระดับที่แตกต่างกันด้วย

“ช่วงหยุดโควิดโดนหยุดงาน ตอนนั้นร้องไห้เลยเพราะเครียดมาก เพราะเราอยู่ตัวคนเดียวไม่ได้มีใครแชร์ค่าใช้จ่าย พอไม่ได้ทำงานเราก็ไม่มีรายได้ ตอนมาเก็บของที่ร้านก็ร้องไห้กับบ่าที่ล้างาน เพราะมันไม่ไหวจริง ๆ” (สาวแสง, สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2565)

“บางครั้งปวดหัวนิดหน่อยเราก็เริ่มกังวล บางครั้งปวดเมื่อยขึ้นมา ก็นึกว่าตัวเองเป็นโควิด ไม่ค่อยมั่นใจในตัวเอง กลัวว่าจะได้หยุดงาน ตัวจะถูกกักตัว ซึ่งถ้าโดนกักตัวมันก็เสียเวลาทำมาหากิน” (ตี, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2565)

“ช่วงนั้นเครียด แต่ก่อนไขมันความดันไม่มี มาเครียดช่วงโควิดจนตอนนี้มีโรคไขมันและความดันตามมา” (แม่เงิน, สัมภาษณ์, 18 กันยายน 2565)

“ช่วงโควิดก็มีความกลัวมาก เวลาได้ยินว่าใครติดที่ไหนก็จะปวดหัวขึ้นมาทันที คือ เราก็พยายามป้องกันอย่างดีที่สุด หมั่นล้างมือล้างเจลบ่อย ๆ เช็ดฆ่าเชื้อ พวกตลาดนัดก็ไม่ค่อยไปเพราะกลัว” (แสงใหม่, สัมภาษณ์, 7 เมษายน 2565)

2) ความรุนแรงในครอบครัวและการหย่าร้าง แม้จะไม่ได้เป็นแนวโน้มของกลุ่มแรงงานข้ามชาติที่ศึกษา แต่พบว่าเป็นประเด็นที่สำคัญและมีโอกาสเกิดขึ้นได้เสมอ โดยเฉพาะในกลุ่มแรงงานหญิง จากข้อมูลพบว่า มีสองรายที่มีการทะเลาะกันในครอบครัวเรื่องการจัดสรรค่าใช้จ่ายและโดนสามีตีว่าเพราะติดโควิดและกังวลจะทำให้สามีและลูกมีความเสี่ยงไปด้วย เนื่องจากพักอาศัยอยู่ในหอพักแคบ ๆ ด้วยกัน ในขณะที่แรงงานชายรายหนึ่งระบุว่า มีปากเสียงกับภรรยาบ่อยขึ้นในช่วงการแพร่ระบาดเนื่องจากภรรยาเกิดความเครียดเพราะตกงานและต้องอยู่บ้านลำพัง ในขณะที่เดียวกันสามีต้องรับผิดชอบดูแลค่าใช้จ่ายทั้งหมด รวมถึงการส่งเงินกลับบ้านทั้งครอบครัวของตนและภรรยาด้วย ที่รุนแรงกว่านั้นคือ พบว่าแรงงานหญิงสองรายมีการหย่าร้างกับสามีและกลายเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวในช่วงของการแพร่ระบาด โดยหนึ่งรายมีรายงานการทำร้ายร่างกายด้วย

“ตกงานมา 6 เดือน ตั้งแต่โควิดรอบแรก ๆ พอผ่านไปซักระยะเริ่มมีปัญหาเกี่ยวกับแฟน โดนแฟนตบตีจนไปทำงานไม่ได้ ชีวิตช่วงนั้นลำบากมาก ร่างกายก็ไม่ค่อยดี ทั้งโรคเลือด มีพังผืดที่มือ ชีวิตช่วงนั้นลำบากมาก” (อ้อม, สัมภาษณ์, 6 มกราคม 2565)

สถานะเช่นนี้ไม่เพียงแต่ทำให้เกิดความสุภาพะที่ย่ำแย่กับแรงงานแล้ว ลูกของแรงงานเองก็มีความเสี่ยงที่จะเกิดภาวะเครียดและซึมเศร้าความรุนแรงไปด้วย

3) แรงงานข้ามชาติมีความเสี่ยงต่อภาวะโภชนาการต่ำอันเกิดจากต้องประหยัดค่าใช้จ่ายในเรื่องอาหารการกินด้วย โดยปรากฏว่าแรงงานข้ามชาติมีการลดค่าปริมาณอาหารลง รวมถึงการทานอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการต่ำ

แต่ได้ปริมาณมาก เช่น บะหมี่กึ่งสำเร็จรูปและอาหารกระป๋องต่าง ๆ นอกเหนือจากการซื้อหามาเองอีกส่วนได้มาจากการบริจาคของกลุ่มและองค์กรต่าง ๆ ที่มักจะให้เป็นอาหารแห้งอาหารสำเร็จรูปเป็นส่วนใหญ่เนื่องจากมีราคาถูกได้ปริมาณมากและเก็บรักษาไว้ได้นาน ส่วนอาหารกล่องที่ได้รับแจกส่วนใหญ่จะมีข้อจำกัด เนื่องจากมีปริมาณน้อยต่อกล่องและให้เพียงคนละกล่องเท่านั้น (ไม่ครอบคลุมสมาชิกคนอื่นในครอบครัว) นอกจากนี้ยังไม่สามารถเก็บรักษาได้ (ต้องทานให้หมดทันที) และไม่ได้มีการแจกจ่ายทุกมื้อของวัน

นอกจากนี้บริบทของการเป็นแรงงานในเมืองใหญ่ไม่เอื้อต่อการเลี้ยงสัตว์และปลูกพืชผักไว้ทานเอง จึงทำให้ส่วนใหญ่ต้องพึ่งพาการซื้อเพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตามในกลุ่มแรงงานภาคการเกษตรและแรงงานก่อสร้างในแคมป์งานที่อยู่ติดพื้นที่รกร้างและแหล่งน้ำ พบว่ามีบริบทที่เอื้อให้ยังมีพื้นที่เสาะหาอาหารที่หลากหลายได้บ้าง เช่น กรณีของแม่เงินที่ระบุว่า

“ปกติไปตลาดจะซื้อเนื้อหมูสองกิโล ไข่หนึ่งแผง แต่ช่วงโควิดไม่เคยมีเนื้อสัตว์ เนื้อสัตว์ถ้าจะได้นกก็ต้องไปตกปลาเอา ทำได้แค่นั้นหลัง ๆ ก็ไปหาหน่อไม้ไปหาเห็ดมาทำกิน ช่วงที่จึกจั่นออกก็พากันไปหากินตอนกลางคืน พากันไปเก็บมากินเก็บไปขาย” (สัมภาษณ์, 18 กันยายน 2565)

การขูดรีด ความหวาดกลัวและการต่อต้านแรงงานข้ามชาติจากสังคมเพิ่มมากขึ้น

นอกเหนือจากการเลือกปฏิบัติเชิงโครงสร้างผ่านนโยบายที่เน้นการจัดการมากกว่าการให้ความช่วยเหลือเยียวยาคนมนุษย์ไปจนถึงการจัดการวัคซีนดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น การเลือกปฏิบัติในระดับชีวิตประจำวันในช่วงการแพร่ระบาดก็ถือเป็นอีกหนึ่งความรุนแรงที่สะท้อนความเป็นชายขอบ

และเปลือยเปล่าของแรงงานข้ามชาติได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังมีนัยของการต่อต้านและหวาดกลัวแรงงานข้ามชาติมากขึ้นด้วย ประสบการณ์ของแรงงานข้ามชาติไทใหญ่ที่พบเจอมีตั้งแต่ 1) การที่นายจ้างไม่จัดการเรื่องการช่วยเหลือผ่านระบบประกันสังคมให้ 2) การเพิ่มงานให้โดยไม่จ่ายค่าจ้าง เพราะเห็นว่าอยู่ในสถานะไร้อำนาจต่อรอง กรณีที่น่าสนใจ คือ แม่บ้านสามคนในมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งระบุว่า การเพิ่มงานให้โดยไม่จ่ายค่าแรงเพิ่มได้กลายเป็นกระแสวิพากษ์วิจารณ์ในหมู่เจ้าหน้าที่และอาจารย์จนทำให้ทั้งสามคนโดนหัวหน้างานเรียกไปต่อว่า กล่าวหาว่านำเรื่องนี้ไปเล่าให้คนอื่นฟังจนทำให้หน่วยงานเสียภาพลักษณ์ นอกจากนี้ยังมีการใช้คำพูดที่ข่มขู่ว่าหากไม่พอใจก็ให้ลาออกไปเสีย ทำให้พวกตนเสียขวัญกำลังใจในการทำงานเป็นอย่างมาก 3) การไม่ได้รับความช่วยเหลือจากนายจ้างในกรณีที่ต้องกักตัวจากการเป็นกลุ่มเสี่ยงหรือช่วงที่ติดโรคโควิด-19 4) การได้รับการปฏิบัติที่ย่ำแย่จากรัฐ ในกรณีที่ติดโรคโควิด-19 มีการเลือกปฏิบัติทางเชื้อชาติ (ไม่รับรักษาชาวไทใหญ่) และความยุ่งยากในกระบวนการขอรับการรักษา ไปจนถึงการติดตามดูแล

อ้อม เล่าว่าถึงประสบการณ์เมื่อครั้งติดโควิด-19 ทั้งแม่และลูก ว่า

“กว่าจะรู้ว่าเป็น กว่าจะกักตัว จะเอาเงินที่ไหนมาใช้จ่าย เราจะ เป็นบ้า คนที่รังเกียจก็รังเกียจสุด ๆ บางคนในซอยเขาด่าเรา เราก็ ไม่กล้าออกไปไหน ของกินก็ไม่มีใครเอามาให้ พอหลวง [ผู้ใหญ่ บ้าน] บอกติดต่อให้รถมารับ เราก็รอ เราโทรไปหาเขาบอกว่าวันนี้ มาไม่ทันเป็นพรุ่งนี้ พอมารับถามว่าไปทั้งแม่ลูกได้มั๊ย เขาก็ไม่ให้ เพราะต้องไปตรวจอีก คนจะตายอยู่แล้ว เราไอหนักมากจนไปอยู่ ที่กักตัวคืนแรกเราหายใจไม่ได้จนต้องเอาไปส่งโรงพยาบาล กินยา วันละเก้าเม็ด ส่วนลูกยังอยู่ที่กักตัว พอเราเช็คว่าลูกได้กินยามั๊ย เขาก็ไม่เอายาอะไรให้ ตอนนั้นเราทุกข์หนักมาก” (สัมภาษณ์, 6 มกราคม 2565)

5) ประสบการณ์ร่วมของแรงงานข้ามชาติหลายคนอีกอย่าง คือ การถูกปฏิเสธให้ความช่วยเหลือจากหน่วยงานหรือบางกลุ่มคนในสังคม (ไม่ใช่ทุกกลุ่ม) ที่นำของหรืออาหารมาแจกจ่ายตามจุดต่าง ๆ เนื่องจาก “ไม่ใช่คนไทย” แม้ว่ากรณีของแรงงานไทใหญ่ในการศึกษานี้พบว่า มีเพียงร้อยละ 50 เท่านั้นที่ใช้วิธีการเอาตัวรอดด้วยการขอรับความช่วยเหลือตามจุดต่าง ๆ แต่ก็มีการรายงานว่าถูกเลือกปฏิบัติบนฐานของเชื้อชาติและสถานะทางกฎหมาย

“หลายครั้งไปถึงเขาบอกแจกให้เฉพาะคนไทย คนไทใหญ่ไม่แจก คนไทใหญ่ไม่ได้ต้องมีบัตรประจำตัวเท่านั้น บางทีก็บอกแจกเฉพาะ ผู้มีทะเบียนบ้านในหมู่บ้านเท่านั้น” ... “เคยไปหลังวัดป่าเป้าเขามี แจกของ พอเป็นคนไต [ไทใหญ่] กลับไม่ได้เพราะเขาแจกคนไทย ต้องมีบัตรมายืนยัน หรือในชุมชนวัดกุ้เต้ามีที่หลังคาเรือนก็รับ ไปเลย ผู้ใหญ่บ้านเขาก็จะประกาศแต่เราไม่ได้ เพราะเขานับจาก ครอบครัวตามทะเบียนบ้าน” ... “เคยได้รับความช่วยเหลือครั้งนึง จากทางหมู่บ้าน จริง ๆ แล้วตอนนั้นเขาไม่ได้ตั้งใจจะมาช่วยเหลือพวกเราหรอก เขาตั้งใจจะมาช่วยเหลือคนเมือง [คนเหนือ] ในหมู่บ้าน แต่พอติดอนนั้นเรายู่ด้วย เขาเลยแบ่งให้มา 20 ชุด แต่เรามีกัน 30 ครอบครัว ก็เลยเอามาแบ่งกัน อย่างน้ำมันที่มัน แบ่งกันไม่ได้เราก็จะมอบให้คนที่เสียสละไปรับของมา ส่วนพวก ข้าราชการเขาก็เอามาเทแล้วหารกันอีกที ไข่มีทั้งหมดก็ฟองก็เอามา แบ่งกัน” (หญิงวัน, อ้อม, ทองคำ, สัมภาษณ์, 6 มกราคม, 2565; แม่เงิน, สัมภาษณ์, 18 กันยายน 2565)

ส่วนความหวาดกลัวที่มีมากขึ้นอันเกิดจากกระแสข่าวการแพร่ระบาดโดยมีคลัสเตอร์ในตลาดเมืองใหม่ ทำให้แรงงานข้ามชาติที่มีอยู่หลายร้อยชีวิตต้องถูกให้หยุดงาน นอกจากนี้ยังถูกมองจากภาครัฐและสังคมด้วยความรังเกียจและกีดกันในฐานะตัวการของการแพร่เชื้อและทำให้สถานการณ์ย่ำแย่ลงไปอีก สิ่งเหล่านี้เป็นเชื้อที่ทำให้การละเลยชีวิตของแรงงานข้ามชาติ

กลายเป็นสิ่งที่ชอบธรรมขึ้นมาได้อย่างเหลือเชื่อ ดังที่กลุ่มแรงงานเยาเวนไทใหญ่ที่นำโดยจอม สะท้อนว่า

“ตอนระบาดที่กาดเมืองใหม่ พวกเราได้รับผลกระทบกว่า 90% แต่ไม่เห็นมีใครหรือหน่วยงานใดมาให้ความช่วยเหลือหรือตั้งโรงงานหรือแจกของเลย ไม่เหมือนที่อื่น ๆ ที่มีคนมาช่วยเหลือ แต่เราต้องหากันเอง สู้ด้วยตนเอง” (สนทนากลุ่ม, 29 ธันวาคม 2565)

นอกจากนี้ในครอบครัวที่มีทายาทอยู่ในวัยเรียนยังพบปัญหาอันเกิดจากการไม่สามารถเข้าถึงการเรียนรู้ที่มีคุณภาพภายใต้มาตรการปิดสถานศึกษา และจัดให้มีการเรียนแบบออนไลน์และทางไกลของกระทรวงศึกษาธิการ (ต่อมาโรงเรียนจำนวนมากของลูกหลานแรงงานข้ามชาติได้ปรับมาใช้การเรียนแบบผสมผสานร่วมการรับงานไปทำที่บ้านและให้ผู้ปกครองคอยช่วยตรวจตรา) ซึ่งถือเป็นปัญหาสำคัญที่ทำให้เกิดการถดถอยทางการเรียนรู้รวมทั้งทักษะชีวิตและสังคม กรณีศึกษาแทบทั้งหมดกล่าวอย่างสอดคล้องกันว่าการเรียนในช่วงการแพร่ระบาดเท่ากับไม่ได้เรียนรู้อะไร เมื่อโรงเรียนกลับมาเปิดในช่วงต้นปี 2565 จึงมีปัญหาจากการต้องปรับตัวและการต้องเรียนซ้ำเนื้อหาเดิม หลายกรณีมีผลการเรียนย่ำแย่และมีความเครียดจากการต้องแก้ไขผลการเรียนของปีการศึกษาที่ผ่านมา (แต่ทั้งครอบครัวและเด็กเห็นตรงกันว่าโรงเรียนและครูมีความจำเป็นอย่างมากและไม่ต้องการให้เกิดการปิดโรงเรียนอีกในอนาคต) สิ่งเหล่านี้ยังผลสะท้อนต่อกระบวนการพัฒนาทุนชีวิตและความคาดหวังในอนาคตของครอบครัว (ที่เปลือยเปล่าเปราะบาง) ที่เคยฝากไว้กับลูกหลานและระบบการศึกษาแบบทางการในประเทศไทย ประเด็นนี้มีความสำคัญและหากมีโอกาสจะได้นำเสนอในบทความชิ้นต่อไป

สรุป

จากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ในระลอกที่ 1 ส่งผลทันทีให้แรงงานข้ามชาติชาวไทยใหญ่ในเมืองเชียงใหม่ส่วนใหญ่ “งานหด-เงินหาย” ได้รับผลกระทบเชิงเศรษฐกิจโดยตรงเป็นกลุ่มแรก ๆ ดังที่เห็นได้โดยเฉพาะแรงงานที่อยู่ในภาคบริการ เช่น โรงแรม เกสต์เฮ้าส์ ห้างร้าน ร้านค้า ร้านอาหาร สถานบันเทิงและพักผ่อนหย่อนใจ และสถานที่ท่องเที่ยว และภาคการผลิต เช่น กรรมกรก่อสร้างและลูกจ้างภาคการเกษตร อย่างไรก็ตามพบว่ายังมีภาคบริการบางส่วนที่ได้รับผลกระทบด้านรายได้น้อยกว่า เช่น ลูกจ้างในโรงพยาบาล ในมหาวิทยาลัย และพนักงานรักษาความปลอดภัย ในการระบาดตั้งแต่ระลอกแรกปรากฏว่าแรงงานข้ามชาติมีวิธีการเพื่อเอาตัวรอดที่หลากหลาย และยังพออยู่ได้ โดยหลัก คือ การนำเงินที่เก็บออมออกมาใช้และแสวงหารายได้เล็ก ๆ น้อย ๆ เพิ่มเติม โดยการผันไปทำงานในภาคอื่น ๆ หรือไม่ก็มีสมาชิกในครอบครัวบางส่วนอยู่ในภาคการผลิตนั้น ๆ การลดค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันของตนและครอบครัว การลดเงินและความถี่ของการส่งเงินกลับบ้าน (รัฐฉาน) บางส่วนยังชีพด้วยของบริจาคตามที่กลุ่มคนและภาคส่วนต่าง ๆ ระดมจัดหามาให้ แต่เมื่อการระบาดกินระยะเวลานานยาวมากขึ้นมาถึงในระลอกที่ 2 และ 3 ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบในวงกว้างจากมาตรการของรัฐที่เข้มงวดขึ้น ทั้งการห้ามออกนอกเคสสถาน “การบังคับกักตัวกลุ่มเสี่ยง การปิดสถานศึกษา การกำหนดจังหวัดพื้นที่เสี่ยง ฯลฯ (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และนฤพนธ์ ดั้ววิเศษ, 2564) รวมถึงการชะลอตัวของเศรษฐกิจโลก ประกอบกับเมืองเชียงใหม่ต้องพึ่งพารายได้จากภาคบริการและการท่องเที่ยวเป็นหลัก ซึ่งมาตรการดังกล่าวสร้างผลกระทบต่อแรงงานข้ามชาติอย่างมหาศาลในหลายมิติ สมทบด้วยการไม่สามารถเข้าถึงมาตรการเยียวยาและสวัสดิการขั้นพื้นฐานได้อย่างเหมาะสมและครอบคลุม

การจำกัดการเคลื่อนที่ยิ่งทำให้แรงงานขาดช่องทางในการใช้ชีวิตที่ต้องเคลื่อนที่ตลอดเวลาเพื่อความอยู่รอด นอกจากนี้แรงงานข้ามชาติไทยใหญ่

ยังมีความเสี่ยงที่ต่อเนื่องจากผลกระทบทางเศรษฐกิจ อาทิ การมีสุขภาวะ ย่ำแย่ ความรุนแรงในครอบครัวและการหย่าร้างโดยเฉพาะในหมู่แรงงานหญิง นอกจากนี้ คือ อคติทางเชื้อชาติในสังคมไทยที่ทำให้พวกเขามีประสบการณ์ ถูกเลือกปฏิบัติจากการให้ความช่วยเหลือจากบางหน่วยงานของรัฐและกลุ่ม สังคม พร้อม ๆ กับการสร้างมายาคติจนทำให้เกิดการต่อต้านและหวาดกลัว แรงงานข้ามชาติในฐานะตัวแปรเชื้อและตัวการที่ทำให้สถานการณ์ย่ำแย่ลง ประเด็นสำคัญ คือ เมื่อพิจารณาผ่านมาตรการช่วยเหลือเยียวยาจากภาครัฐ ยิ่งสะท้อนวิธีคิดแบบ “ชาตินิยม” และ “อำนาจนิยม” ที่ไปตีกรอบทำให้ มาตรการช่วยเหลือที่ควรจะเป็นเรื่องสำหรับทุกชีวิตถ้วนหน้ากลับกลายเป็น การตั้งกำแพงกฏเกณฑ์เพื่อกีดกันคนอีกจำนวนหนึ่งไม่ให้ได้รับสิทธิ (โดยหลัก คือกฎหมายสถานะพลเมือง) หรือแม้จำนวนหนึ่งจะอยู่ในระบบประกันสังคม ก็ตาม สุดท้ายแม้ว่าการระบาดในระลอกถัด ๆ มาพบว่ามาตรการของรัฐมี การผ่อนคลายมากขึ้น รวมถึงบริบทของสังคมในวงกว้างมีทิศทางการจัดการ กับการแพร่ระบาดได้ดีขึ้นในระดับหนึ่ง มีการฉีดวัคซีนอย่างกว้างขวาง ทำให้ ผู้คนออกมาใช้ชีวิตปกติได้มากขึ้น แรงงานข้ามชาติจำนวนมากได้รับวัคซีน และเริ่มทยอยกลับเข้าทำงาน แต่ประสบการณ์ของแรงงานข้ามชาติชาวไทใหญ่ กลุ่มนี้ควรถูกใช้เป็นบทเรียนของสังคมและเป็นฐานความรู้ในการพัฒนา ระบบการดูแลกลุ่มคนชายขอบทั้งในภาวะปกติและภาวะวิกฤตในอนาคตให้ เหมาะสมต่อไป

เชิงอรรถ

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานวิจัยเรื่อง มนุษย์ล่องหนในระบอบวิทยา: “ความเปลี่ยนแปลง” ของคนชายขอบในเมืองเชียงใหม่ แผนงาน Frontier research และการพัฒนาระบบการสร้างความสามารถ เพื่อรองรับสถานการณ์โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) โปรแกรมที่ 17 การแก้ปัญหาวิกฤตของประเทศ ประจำปีงบประมาณ 2564 หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนากำลังคน และทุนด้านการพัฒนาสถาบันอุดมศึกษา การวิจัยและการสร้างนวัตกรรม (บพค.) สำนักงานนโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ (สอวช.)

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และณฤพณ์ ดั่งวิเศษ (บ.ก.). 2554. *ภัยโควิด วิกฤตโคโรนา: โรคอุบัติใหม่ในมิติสังคม*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ขวัญชีวัน บัวแดง. 2554. *การปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า* (รายงานฉบับสมบูรณ์). เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จารุวรรณ ไพศาลธรรม. 2559. *แนวทางการจัดการศึกษาของบุตรหลาน แรงงานข้ามชาติ (ไทใหญ่) ในเมืองเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นงเยาว์ เนาวรัตน์ และพิสิษฐ์ นาสี. 2564. *รายงานสำรวจทุนทางสังคมของ แรงงานข้ามชาติท่ามกลางวิกฤต Covid-19 ในเชียงใหม่*. เชียงใหม่: ศูนย์ (ความเป็นเลิศ) พหุวัฒนธรรมและนโยบายการศึกษา สถาบันวิจัย สังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- บุบผา อนันต์สุชาติกุล. 2554. รูปแบบและการจัดการศึกษาสำหรับทายาท
รุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า. โครงการสถานะและปัญหา
ของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า. กรุงเทพฯ: สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์. 2546. เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัย
กรุงเทพฯ (พิมพ์ครั้งที่ 3). เชียงใหม่: สุริวงศ์บุ๊ค.
- พวงเพชร ธนสิน. 2554. ทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า:
สถานการณ์และการอพยพโยกย้าย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย.
- พิสิษฐ์ นาสี และชัยพงษ์ สำเนียง. 2557. ประเทศไทย จากยุคแรงงานล้นเหลือ
ถึงการเข้ามาของแรงงานข้ามชาติ: ความเปลี่ยนแปลงของแรงงาน
ในประเทศไทยสู่การแสวงหาแรงงานทดแทน. วารสารมหาวิทยาลัย
เจ้าพระยา, 2(2), 104-134.
- มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด และอภิวัฒน์ รัตนวราหะ. 2557. ฉากทัศน์ชีวิตคนไทย
พุทธศักราช 2576. เชียงใหม่: สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มูลนิธิเพื่อนไร้พรมแดน (บ.ก.). 2554. พลเมืองในโลกไร้พรมแดน. กรุงเทพฯ:
โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตแรงงานข้ามชาติและผู้มีปัญหาสถานะ
บุคคล (คพรส.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ
(สสส.).
- วรรณภา สิริศิริ. 2563. แนวโน้มการย้ายถิ่นฐานกลับของแรงงานข้ามชาติ
หลังการปฏิรูปของเมียนมา. วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์,
11(1), 1 - 34.
- วิจิตร ประพงษ์. 2563. ตลาดนี้ใครครอง: การต่อรองพื้นที่สิทธิในตลาด
ของผู้ค้าแร่ไทใหญ่. ใน อนันท์ กาญจนพันธุ์ (บ.ก.), จุดตัดของเรื่อง
'ต้องห้าม' ในพื้นที่ความรู้ (น. 41 - 99). เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยา
และมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- วิจิตร ประพงษ์. 2564. แรงงานอารมณ์หนุ่มข้ามชาติ: การต่อรองความเป็นชาย และการสั่นคลอนความหมายอาชีพขายบริการทางเพศ. ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บ.ก.), *เสียงที่ไม่ได้ยิน อารมณ์และความหวังในพื้นที่ความรู้* (น. 37 - 104). เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ศุภวุฒิ สายเชื้อ. 2563. *BEATING COVID-19*. กรุงเทพฯ: Openbooks.
- ไศภิต นาสิบ. 2564. รายงานผลการทบทวนผลกระทบเชิงเศรษฐกิจและสังคมจากการระบาดของโรคโควิด-19 ในระดับโลกและในประเทศไทย. [ออนไลน์]. <http://thaincd.com/document/file/download/knowledge/ผลกระทบเชิงเศรษฐกิจและสังคมจากการระบาด64.pdf>
- ศูนย์บริหารสถานการณ์ โควิด-19. 2565. *สถานการณ์ โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019*. [ออนไลน์]. media.thaigov.go.th/uploads/public_img/source/190865.pdf [เข้าถึง 10 ตุลาคม 2565]
- สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน. (มปป.). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับคนต่างด้าว*. [ออนไลน์]. จาก <http://wp.doe.go.th/practice> [เข้าถึง 5 มกราคม 2565]
- สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว. 2565ก. *สถิติจำนวนแรงงานต่างด้าวที่ได้รับอนุญาตทำงานคงเหลือทั่วราชอาณาจักร ประจำเดือน มกราคม 2565*. [ออนไลน์]. จาก https://www.doe.go.th/prd/assets/upload/files/alien_th/531deb640878532582bcc099484ee74b.pdf [เข้าถึง 20 มีนาคม 2565]
- สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว. 2565ข. *สถานการณ์แรงงานต่างด้าว ฉบับ ประจำเดือน มกราคม 2565*. [ออนไลน์]. จาก https://www.doe.go.th/prd/assets/upload/files/alien_th/c4d6fdb3f7383f75f4e89ee88e650ddb.pdf [เข้าถึง 10 เมษายน 2565]

สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว. 2565ค. สถิติจำนวนแรงงานต่างด้าวที่ได้รับอนุญาตทำงานคงเหลือทั่วราชอาณาจักร ประจำเดือนธันวาคม 2564. [ออนไลน์]. จากhttps://www.doe.go.th/prd/assets/upload/files/alien_th/3396c35137eb76a56baef2a97683e809.pdf [เข้าถึง 10 เมษายน 2565]

สำนักงานแรงงานจังหวัดเชียงใหม่. 2565. สถานการณ์แรงงานจังหวัดเชียงใหม่ ประจำปี พ.ศ. 2564 (เดือนมกราคม – ธันวาคม 2564). [ออนไลน์] จาก <https://chiangmai.mol.go.th/wp-content/uploads/sites/18/2022/02/รายงานสถานการณ์แรงงานและดัชนีชี้วัดภาวะแรงงานจังหวัดเชียงใหม่-ฉบับรายปี-2564.pdf> [เข้าถึง 10 เมษายน 2565]

อัมพร จิรัฐติกร. 2558. พื้นที่สาธารณะข้ามชาติ การเมืองเรื่องพื้นที่ของแรงงานอพยพไทใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อดิศักดิ์ กันทะเมืองลี้. 2564. พลวัตเมืองเชียงใหม่: ช่วงเวลาของการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงเมือง. [ออนไลน์] จาก <https://theurbanis.com/insight/17/12/2021/5712> [เข้าถึง 10 เมษายน 2565]

อดิศักดิ์ กันทะเมืองลี้ และณัฐชนน พราบพล. 2565. เชียงใหม่ เมืองมหาวิทยาลัย สภาวะส่งออกบัณฑิตแต่ไม่ดึงดูดแรงงาน. [ออนไลน์] จาก <https://theurbanis.com/insight/08/02/2022/5895> [เข้าถึง 10 เมษายน 2565]

อานันท์ กาญจนพันธุ์ และชัยพงษ์ สำเนียง. 2557. แรงงานข้ามชาติ: อัตลักษณ์และสิทธิความเป็นพลเมือง. เชียงใหม่: สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

WorkpointTODAY. 2563. ครม. ผ่าน ‘คนละครึ่ง’ เฟส 2 อีก 5 ล้านสิทธิ์ลงทะเบียน 16 ธ.ค.นี้ เฟสแรกได้เพิ่ม 500 บาท. [ออนไลน์] จาก <https://workpointtoday.com/halfhalf-ph2-02/> [เข้าถึง 11 มีนาคม 2565]

WorkpointTODAY. 2564. ‘หมอแก้ว’ เปิดไทม์ไลน์ครบ 500 วัน โควิด-19 ในไทย กับการวิ่งมาราธอนที่คนไทยทุกคนต้องไปด้วยกัน. [ออนไลน์] จาก <https://workpointtoday.com/covid19-150521-2/> [เข้าถึง 11 มีนาคม 2565]

ภาษาอังกฤษ

- Agamben, G. 1998. *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Stanford: Stanford University Press.
- Appadurai, A. 2000. *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minnesota: Minnesota University Press.
- Jirattikorn, Amporn. 2007. *Living on both sides of the borders: Transnational migrants, pop music and nation of the Shan in Thailand*. Working paper series No. 7, Regional Center for Social Science and Sustainable Development, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University.
- Johnson, Andrew Alan. 2010. *Rebuilding Lanna: constructing and consuming the past in urban northern Thailand*. PhD. Dissertation, Cornell University.
- Harvey, D. 2005. *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Soonthondhada, Kusol. 2001. Changes in the labor market and international migration since the economic crisis in Thailand. *Asian and Pacific Migration Journal*, 10(3-4), 401 - 428.
- Kittiarsa, Pattana. 2014. *The “Bare Life” of Thai Migrant Workmen in Singapore*. Chiang Mai: Silkworm.

